

Сумська обласна рада
Департамент освіти і науки
Сумської обласної державної адміністрації
**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
СУМСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

вул. Римського-Корсакова, 5, м. Суми, 40007, тел. /Факс: (0542) 33-40-67
E-mail: osvita.soippo@sm.gov.ua, Код ЄДРПОУ 02139771

18.08.2023 № 378/11-07

На № _____ від _____

**Керівникам місцевих органів
управління освітою**

**Методичні рекомендації щодо
вивчення змісту навчальних
предметів у 7-11 класах закладів
загальної середньої освіти
у 2023-2024 н.р.**

З метою організованого початку 2023-2024 навчального року, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти надає методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчальних предметів у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.

Просимо інформацію довести до відома керівників та вчителів закладів загальної середньої освіти.

Додатки 1-12 до листа на 85 арк.

1. Методичні рекомендації керівникам закладів загальної середньої освіти щодо організованого початку 2023-2024 н.р. (на 9 арк).

2. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчальних предметів «Українська мова», «Українська література», «Зарубіжна література», «Іноземна мова» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (на 14 арк).

3. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Математика» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (на 5 арк).

4. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчальних предметів «Історія України», «Всесвітня історія», Основи правознавства», «Громадянська освіта» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (на 16 арк).

5. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Інформатика» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (на 5 арк).

6. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Хімія» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (на 5 арк).

7. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Географія» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н. р. (на 6 арк).

8. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчальних предметів «Біологія» та «Біологія і екологія» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (на 4 арк).

9. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Основи здоров'я» у 7-9 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (на 4 арк).

10. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчального предмета «Фізична культура» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р. (на 5 арк).

11. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту навчальних предметів «Трудове навчання», «Технології» та «Креслення» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н. р. (на 7 арк).

12. Методичні рекомендації щодо вивчення змісту предметів «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», інтегрованого курсу «Мистецтво» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2022-2023 н.р. (на 5 арк.).

Ректор

Юрій НІКІТІН

**Методичні рекомендації
керівникам закладів загальної середньої освіти щодо організованого
початку 2023-2024 н.р.**

Звертаємо увагу керівників закладів загальної середньої освіти на те, що організація освітньої діяльності в закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році здійснюється відповідно до законодавчих актів:

- Закону України «Про освіту» [2];
- Закону України «Про повну загальну середню освіту» [3];
- Закону України від 19.06.2022 № 2315 – IX «Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану» [4];
- Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 30.09.2020 № 898 [1];
- Постанови Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1094 «Про внесення змін до Положення про сертифікацію педагогічних працівників» [23];
- Постанови Кабінету Міністрів України від 29 липня 2020 р. № 672 «Деякі питання професійного розвитку педагогічних працівників» [24];
- Постанови Кабінету Міністрів України від 28 липня 2023 р. № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» [25];
- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 р. № 301-р «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти» [26];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 № 496 «Інструкція з ведення класного журналу 5-11 (12) класів загальноосвітніх навчальних закладів» [10];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2016 № 38 «Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти» [12];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 № 367 «Порядок зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти» [11];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 25.06.2018 № 676 «Про затвердження Інструкції з діловодства у закладах загальної середньої освіти» [13];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115 «Деякі питання організації дистанційного навчання» [14];
- наказу Міністерства охорони здоров'я від 25.09.2020 № 2205 «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти» [15];

- наказу Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифа «рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти» [16];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 28.03.2022 № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» [17];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» [18];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 08.08.2022 № 707 «Про затвердження Інструкції з ведення ділової документації у закладах загальної середньої освіти в електронній формі» [19];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 09.09.2022 № 805 «Про затвердження Положення про атестацію педагогічних працівників» [20];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 24.02.2023 № 201 «Про затвердження Змін до Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти» [21];
- наказу Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» [22];
- листа Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 14.06.2022 № 03-1870/162-2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти» [5];
- листа Міністерства освіти і науки України від 22.07.2022 № 1/8462-22 «Про оптимізацію виконання заходів з підготовки закладів освіти до нового навчального року та опалювального сезону в умовах воєнного стану» [6];
- листа Міністерства освіти і науки України від 17.05.2023 № 1/6990-23 «Про підготовку закладів освіти до нового навчального року та осінньо-зимового періоду 2023-2024 року» [7];
- листа Міністерства освіти і науки України від 14.08.2023 № 1/12038-23 «Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023-2024 навчальному році» [8];
- листа Міністерства освіти і науки України від 16.08.2023 № 1/12186 «Про організацію 2023-2024 навчального року в закладах загальної середньої освіти» [9].

Керівникам закладів загальної середньої освіти слід звернути увагу на методичні рекомендації щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні, що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» [22]. Зокрема, в умовах воєнного стану важливо забезпечити права дітей, які внаслідок

повномасштабного вторгнення Росії вимушено опинилися за межами України, дітей з неконтрольованих територій, територій населених пунктів на лінії зіткнення, деокупованих територій на безперервне здобуття освіти; надати можливість українським дітям, які наразі перебувають в інших країнах, продовжити навчатись за українською програмою; сприяти тому, щоби українські діти не втрачали зв'язок з Україною і могли продовжити здобуття освіти в Україні.

Рекомендовано дітям – громадянам України, які вимушено знаходяться за кордоном, такі варіанти здобуття освіти під час дії воєнного стану:

1) навчатися тільки в закладі освіти країни перебування учня за очною формою;

2) поєднувати навчання в закладі освіти країни перебування за очною формою і в закладі загальної середньої освіти України, зокрема Державному ліцеї «Міжнародна українська школа», за однією із форм навчання, передбачених законодавством (дистанційною, сімейною (домашньою), екстернатною);

3) навчатися в закладах/класах, які організовано в країнах перебування за ініціативою громадських організацій українців за сприяння органів управління освітою цих країн та місцевої влади і які надають освітні послуги у співпраці з Державним ліцеєм «Міжнародна українська школа» відповідно до укладеного договору;

4) якщо це не суперечить законодавству країни перебування, навчатися тільки в закладі освіти України за однією із форм навчання, передбачених законодавством (дистанційною, сімейною (домашньою), екстернатною).

Акцентуємо увагу керівників закладів загальної середньої освіти на тому, що порядок відвідування закладів освіти за кордоном і здобуття освіти в цілому регулюється виключно національним законодавством країн перебування; відповідно до законодавства, дитина може бути зарахована лише до одного закладу загальної середньої освіти України [22].

За умови відсутності будь-яких відомостей щодо місця проживання чи місцеперебування учнів з числа осіб з неконтрольованих територій, територій населених пунктів на лінії зіткнення, деокупованих територій; осіб, які вимушено опинилися за межами України, – рекомендуємо утриматись від їх відрахування із закладу освіти і зберігати їхні особові справи та результати оцінювання попередніх років у закладі освіти. Звертаємо увагу на необхідність здійснення заходів зі встановлення зв'язку з ними або їхніми батьками, іншими законними представниками [22].

Рекомендуємо керівникам закладів загальної середньої освіти, де дистанційно здобувають освіту діти – громадяни України, які очно навчаються в закладі освіти країни перебування, за можливості ужити заходів щодо оптимізації освітнього процесу й урахування результатів навчання з тих предметів, які здобувач (здобувачка) освіти опановує в закордонній школі. Зокрема:

– складати розклад онлайн-уроків з урахуванням, за можливості, зайнятості учнів протягом дня в закладі освіти країни перебування;

– не вносити до розкладу онлайн-уроків ті предмети, вивчення яких

передбачено у закордонній школі;

- не вносити до розкладу предмети (курси) вибіркового освітнього компоненту;

- застосовувати, за можливості, асинхронне навчання з використанням відеозаписів уроків;

- використовувати національну платформу для дистанційного навчання «Всеукраїнська школа онлайн» (далі – ВШО – <https://lms.e-school.net.ua/>), що надасть можливість дітям опанувати українську програму в зручний для них час і зменшить навантаження, а функціонал «Кабінет учителя» надасть змогу педагогу ставити завдання і відстежувати навчальний прогрес учня (учениці). Якщо в закладі освіти є певна кількість учнів одного класу навчання, які одночасно здобувають освіту в українській та закордонній школах, можна організувати для них на платформі ВШО віртуальний клас [14].

Для забезпечення реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учнів, відповідно до пункту 7 розділу I Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти (затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 12.01.2016 № 38, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2016 р. за № 184/28314, зі змінами «...заклад освіти складає графік консультацій, визначає форми, засоби, періодичність оцінювання результатів навчання, у разі потреби для учня (учениці) розробляється індивідуальний навчальний план» [12].

Акцентуємо увагу керівників закладів загальної середньої освіти на тому, що індивідуальний навчальний план може визначати відмінні від визначених освітньою програмою закладу освіти освітні компоненти, їх послідовність, форму і темп засвоєння учнем. Під час розроблення індивідуального навчального плану пропонуємо враховувати освітню програму і навчальний план закладу освіти, у якому навчається дитина в країні перебування [22].

Керівник закладу освіти, згідно з пунктом 7 розділу I Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти, має ознайомити здобувачів освіти, їхніх батьків, інших законних представників (одного з них) із порядком організації відповідної індивідуальної форми здобуття освіти, зокрема з порядком і періодичністю оцінювання [12].

Звертаємо увагу керівників закладів загальної середньої освіти на те, що керуючись нормою Закону України «Про повну загальну середню освіту» (абзац третьої частини четвертої статті 14), рекомендуємо здійснювати оцінювання результатів навчання учнів, які одночасно здобувають освіту в закладах освіти країни перебування та України, із тих предметів, які вивчаються в закордонній школі і відповідають предметам української типової освітньої програми, – на підставі результатів, отриманих у закордонній школі [3].

При цьому, акцентуємо увагу, що переведення оцінок, отриманих у закордонній школі, у 12-бальну систему, у межах автономії, заклад освіти здійснює самостійно. Навчальні предмети, які діти не вивчали в школі країни перебування (українська мова, українська література, історія України, географія України, захист України, правознавство), оцінюють вчителі з українського закладу освіти з використанням технологій дистанційного навчання [18].

Семестрове оцінювання, залежно від ситуації, можна проводити за

результатами: тематичного оцінювання; поточного оцінювання, отриманого учнями під час очного, змішаного і дистанційного навчання; підсумкового оцінювання за семестр, що можна проводити, зокрема, у вигляді письмової контрольної роботи, тестування, діагностичної роботи, усної співбесіди тощо з використанням, за необхідності, технологій дистанційного навчання і засобів зв'язку [18].

Рекомендуємо, під час здійснення семестрового оцінювання, зараховувати всі оцінки, які отримав учень (учениця) упродовж цього семестру (незалежно від форми здобуття освіти), зокрема отримані в закладі освіти за місцем тимчасового перебування (це може бути будь-який заклад загальної середньої освіти, у тому числі й приватні заклади освіти, в Україні чи за її межами) [22].

За рішенням педагогічної ради, – під час оцінювання дозволяється враховувати результати навчання із відповідних предметів (музика, фізична культура та ін.), отримані учнями у позашкільних закладах освіти [18].

Наголошуємо, що річне оцінювання здобувачів освіти здійснюється на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок (Інструкція з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів з загальноосвітніх навчальних закладів, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України 03.06.2008 № 496 «Інструкція з ведення класного журналу 5-11 (12) класів загальноосвітніх навчальних закладів») [10]. Звертаємо увагу, що річна оцінка не обов'язково є середнім арифметичним оцінок за I та II семестри. Під час виставлення річної оцінки може враховуватися динаміка особистих результатів навчання учня (учениці) з предмета та сформованість у нього (неї) умінь застосовувати набуті знання [22].

Акцентуємо увагу керівників закладів загальної середньої освіти на тому, що, за рішенням педагогічної ради закладу, затвердженого відповідним наказом, семестрове та річне оцінювання учнів 5-8 та 10 класів може здійснюватися не за 12-бальною шкалою, а за двобальною («зараховано»/«не зараховано») у випадках:

– відсутності через об'єктивні причини задокументованих результатів оцінювання, зокрема через відсутність в учнів із певних обставин можливості долучитися до навчання під керівництвом педагогів;

– у разі пропуску учнем (ученицею) понад 5090 уроків із певного предмета;

– у разі поєднання навчання в закладі освіти країни перебування за очною формою і в закладі загальної середньої освіти України за однією з форм здобуття освіти;

– під час оцінювання предметів варіативної складової [22].

Річне оцінювання може бути проведено перед початком навчального року, зокрема з використанням технологій дистанційного навчання і засобів зв'язку. В окремих випадках річне оцінювання може здійснюватись упродовж I семестру наступного навчального року [22].

Оцінювання учнів, які здобувають освіту за однією з індивідуальних форм (сімейною, екстернатною) здобуття загальної середньої освіти, організується згідно з Положенням про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України 12.01.2016 № 38 «Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної

середньої освіти», зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2016 р. за № 184/28314 зі змінами [12].

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 № 367 «Порядок зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 05.05.2018 за № 264/32016 (далі - Порядок), пункт 6 Порядку «...зарахування дітей до закладу освіти, у тому числі до 1 та 5 класів, здійснюється, як правило, до початку навчального року» [11].

В умовах правового режиму воєнного стану рекомендуємо керівникам закладів загальної середньої освіти у необхідних випадках приймати заяви батьків та інших законних представників для зарахування дітей, у тому числі до 1 та 5 класів, без дотримання терміну 31 травня.

Усі діти, які вимушені були змінити місце проживання і здобували освіту в школах за кордоном, після повернення в Україну зараховуються до закладів загальної середньої освіти України (у ті, де навчались до вимушеного переміщення, зокрема за межі України, або в інші заклади загальної середньої освіти України) [22].

Зарахування дітей, які вимушено опинилися за межами України, до закладу освіти, згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 28.03.2022 № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні», здійснюється на підставі заяви (поданої особисто, електронною поштою або будь-яким іншим зручним для заявника способом) одного з їхніх батьків чи інших законних представників [17].

При визначенні класу, до якого має бути зарахована дитина, рекомендуємо зараховувати результати попереднього навчання на підставі інформаційної довідки, яка підтверджує навчання в країні перебування.

Довідка має містити таку інформацію:

- ім'я та прізвище, дата та місце народження учня (учениці);
- назва закладу освіти та період навчання учня в ньому;
- клас навчання;
- перелік навчальних предметів із зазначенням кількості навчальних годин і тем, які вивчались;
- результати навчання;
- система оцінювання, яку використовують в закладі освіти, із зазначенням найвищого та найнижчого балів;
- дата видачі, печатка та підпис керівника закладу освіти.

Довідку зберігають в особовій справі учня (учениці) [22].

Керуючись абзацом третім частини четвертою статті 14 Закону України «Про повну загальну середню освіту» [3], рекомендуємо: учням, які навчались тільки в закладі освіти країни перебування за очною формою, зараховувати результати навчання з тих предметів, що передбачені і навчальним планом закладу освіти країни перебування, і навчальним планом української школи.

Рішення про переведення учня до наступного класу приймається педагогічною радою відповідного закладу загальної середньої освіти [22].

Звертаємо увагу керівників закладів загальної середньої освіти, що під час переведення на наступний рік навчання або вибуття із закладу загальної середньої освіти, учням, яких було зараховано до першого класу в 2018 році та наступних роках, видається свідоцтво досягнень, учням інших класів, за рішенням закладу освіти, видається таблиць навчальних досягнень або свідоцтво досягнень [22].

Наголошуємо, що свідоцтво про здобуття певного рівня загальної середньої освіти єдиного державного зразка України видається дітям, які перебуваючи за межами України, здобували освіту в українському закладі освіти, що має ліцензію на провадження освітньої діяльності [22].

У разі завершення здобуття базової або повної загальної середньої освіти в закладах освіти інших держав і отримання учнем/ученицею відповідних документів, застосовується процедура визнання документів про освіту, яка здійснюється в установленому законодавством України порядку [22].

Учням випускних класів, які навчались у закладі освіти країни перебування, проживають або проживали на неконтрольованій території, території населених пунктів на лінії зіткнення, деокупованій території, та за певних обставин не отримали документ про здобуття освіти відповідного рівня, надається можливість пройти підсумкове (річне) оцінювання в одному з українських закладів освіти як екстернам і отримати документ про освіту українського зразка. Екстерн може пройти оцінювання за один або кілька класів у межах одного або декількох рівнів повної загальної середньої освіти протягом одного навчального року [4].

Акцентуємо увагу керівників закладів загальної середньої освіти на тому, що відповідно до Закону України «Про освіту» [2], заклади освіти наділені автономією, що полягає в їх самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться у порядку та межах, визначених законом.

У межах автономії закладів загальної середньої освіти при організації документообігу, можлива видача довідок (характеристик) щодо здобувачів освіти, – на прохання батьків, зокрема тих, які перебувають у конфлікті; правоохоронних органів; інших підприємств, установ та організацій (у разі, якщо отримання такої інформації можливе за законом), із дотриманням вимог щодо порядку ведення документування, визначених інструкцією з діловодства у закладах загальної середньої освіти, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України 25.06.2018 № 676, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 11 вересня 2018 р. за № 1028/32480 «Про затвердження Інструкції з ведення ділової документації у закладах загальної середньої освіти» [13].

Зауважуємо, що суголосно до статті 26 Закону України «Про освіту» [2], керівник закладу освіти здійснює безпосереднє управління закладом і несе відповідальність за освітню, фінансово-господарську та іншу діяльність закладу освіти.

Використані та основоположні джерела

1. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL:

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>

2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2232/>

4. Закон України від 19.06.2022 № 2315 – IX «Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2315-20#Text>

5. Лист Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 14.06.2022 № 03-1870/162-2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти» URL: <https://document.vobu.ua/doc/13513>

6. Лист Міністерства освіти і науки України від 22.07.2022 № 1/8462-22 «Про оптимізацію виконання заходів з підготовки закладів освіти до нового навчального року та опалювального сезону в умовах воєнного стану» URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-pidgotovku-zakladiv-osviti-do-novogo-navchalnogo-roku-ta-opalyuvalnogo-sezonu-v-umovah-voyennogo-stanu>

7. Лист Міністерства освіти і науки України від 17.05.2023 № 1/6990-23 «Про підготовку закладів освіти до нового навчального року та осінньо-зимового періоду 2023-2024 року» URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/89121/

8. Лист Міністерства освіти і науки України від 14.08.2023 № 1/12038-23 «Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023-2024 навчальному році».

9. листа Міністерства освіти і науки України від 16.08.2023 № 1/12186 «Про організацію 2023-2024 навчального року в закладах загальної середньої освіти».

10. Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 № 496 «Інструкція з ведення класного журналу 5-11 (12) класів загальноосвітніх навчальних закладів» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0496290-08#Text>

11. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 № 367 «Порядок зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти» URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47670/

12. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2016 № 38 «Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0184-16>

13. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.06.2018 № 676 «Про затвердження Інструкції з діловодства у закладах загальної середньої освіти» URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/nakaz-mon-vid-25-cheruvnya-2018-r-pro-zatverdzhennya-instrukciyi-z-dilovodstva-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-11-veresnya-2018-r-102832480>

14. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 року № 1115 «Деякі питання організації дистанційного навчання» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE35224.html

15. Наказ Міністерства охорони здоров'я №2205 від 25.09.2020 «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>

16. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифа «рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0795729-21#Text>

17. Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.03.2022 № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86134/

18. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти» URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86195/

19. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.08.2022 № 707 «Про затвердження Інструкції з ведення ділової документації у закладах загальної середньої освіти в електронній формі» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1029-22>

20. Наказ Міністерства освіти і науки України від 09.09.2022 № 805 «Про затвердження Положення про атестацію педагогічних працівників» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-22>

21. Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.02.2023 № 201 «Про затвердження Змін до Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти»;

22. Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» URL: <https://nus.org.ua/news/metodychni-rekomendatsiyi-mon-shhodo-zdobuttya-serednoyi-osvity-v-umovah-voennogo-stanu-komentar-osvitnogo-ombudsmena/>

23. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. № 1094 «Про внесення змін до Положення про сертифікацію педагогічних працівників» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1094-2019-%D0%BF#Text>

24. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2020 р. № 672 «Деякі питання професійного розвитку педагогічних працівників» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2020-%D0%BF#Text>

25. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2023 р. № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/89658/

26. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 № 301-р «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80>

Методист з управлінської діяльності
навчально-методичного відділу координації
освітньої діяльності та професійного розвитку
Сумського ОШПО

В.В. Перлик

(Підпис наявний в оригіналі)

**Методичні рекомендації
щодо вивчення змісту навчальних предметів «Українська мова»,
«Українська література», «Зарубіжна література», «Іноземна мова»
у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.**

Мета навчання української мови та літератури в закладах освіти – формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості.

У 2023-2024 навчальному році освітній процес організовується відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [6] та Указу Президента України від 26.07.2023 № 451/2023 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» (<http://surl.li/hiizk>) [8], Законів України «Про освіту» [1], «Про повну загальну середню освіту» [2], Постанови Кабінету України від 28 липня 2023 р. № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» [5], наказу Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» [3].

З метою вшанування пам'яті, громадянської відваги та самовідданості, сили духу, стійкості та героїчного подвигу воїнів, полеглих під час виконання бойових завдань із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, мирних громадян, які загинули унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, Президент Володимир Зеленський підписав Указ від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» [7]. Згідно з указом Президента, загальнонаціональна хвилину мовчання проводиться о 09 годині 00 хвилин у закладах освіти. Рекомендуємо враховувати інформацію цього нормативного документа під час планування уроку (<http://surl.li/hhixb>).

Організація освітнього процесу залежить від безпекової ситуації в кожному населеному пункті. Відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України, структура та тривалість навчального тижня, дня, занять і відпочинку, а також форми організації освітнього процесу визначаються педагогічною радою закладу освіти в межах часу, передбаченого освітньою програмою (відповідно до обсягу навчального навантаження та з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, особливостей регіону тощо). Освітній процес може відбуватися в очному, дистанційному або змішаному форматі.

Важливо під час організації освітнього процесу в очному або змішаному режимі забезпечити безумовне переривання освітнього процесу в разі включення сигналу «Повітряна тривога», «Загроза артобстрілів» або інших сигналів

оповіщення та прослідувати до споруд цивільного захисту, перебуваючи в них до скасування сигналу «Тривога». Рекомендуємо ознайомити здобувачів освіти з алгоритмом дій під час сигналів оповіщення завчасно (<https://koda.gov.ua/algorytm-dij-naselennya-pid-chas-opovishhennya-sygnalu-uvaga-vsimepovitryana-tryvoga/>).

Життя і здоров'я – основні цінності особистості й суспільства у цивілізованому світі. В умовах воєнного стану основними пріоритетами є продовження освітнього процесу, взаємна підтримка і головне – безпека здобувачів освіти та освітян, у тому числі психологічна. З метою збереження психічного здоров'я дітей під час військових дій психологи сформулювали корисні поради, як опанувати себе в критичних умовах, як допомогти підтримувати здоровий психічний стан у критичних умовах, а саме:

- як говорити з дітьми про військову агресію (<http://surl.li/hnwzz>);
- як зберегти ресурс та акумулювати свої сили для підтримки родини (<http://surl.li/bnawt>);
- підтримай дитину: психологічні хвилинки (<http://surl.li/hnwwq>);
- матеріали для використання в роботі під час воєнних дій (<https://cutt.ly/zZYe2BB>);
- інформаційні майданчики, підготовлені психологічною службою Сумського ОППЮ (<https://cutt.ly/JZYrlgt>);
- освітній серіал «Бути поруч» МОН України, ЮНІСЕФ і порталу «Дія. Цифрова освіта» про підтримку психічного здоров'я (<http://surl.li/euiek>).

У межах ініціативи першої леді України Олени Зеленської зі створення Всеукраїнської програми ментального здоров'я, Міністерство освіти і науки України впроваджує пріоритетний проект – «Психосоціальна підтримка та психологічна допомога на всіх рівнях освіти»: упровадження навиків психологічної стійкості на всіх рівнях освіти, вправи для заспокоєння та поради для стійкості (<https://www.howareu.com/>).

В умовах воєнного стану важливо забезпечити права дітей, які внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації вимушено опинилися за межами України, дітей з неконтрольованих територій, територій населених пунктів на лінії зіткнення, деокупованих територій на безперервне здобуття освіти; надати можливість українським дітям, які наразі перебувають в інших країнах, продовжити навчатись за українською програмою; сприяти тому, щоби українські діти не втрачали зв'язок з Україною і могли продовжити здобуття освіти в Україні [5].

Міністерство освіти і науки України рекомендує забезпечити право на безперервне здобуття освіти різних груп дітей (за кордоном, на тимчасово окупованих територіях, у зоні бойових дій, на очному й дистанційному навчанні в підконтрольних Україні регіонах) (<http://surl.li/hnybv>).

Під час організації навчання дітей, які виїхали з України внаслідок повномасштабного вторгнення Росії і здобувають освіту одночасно в закладах освіти країни перебування і України, варто враховувати, що вони опановують дві освітні програми одночасно. Це може призвести до збільшення навчального навантаження на дітей та, як наслідок, погіршення

їхнього стану здоров'я. Щоби запобігти цьому, рекомендуємо використовувати національну платформу для дистанційного навчання «Всеукраїнська школа онлайн», що надасть можливість дітям опанувати українську програму в зручний для них час і зменшить навантаження, а функціонал «Кабінет учителя» надасть змогу педагогу ставити завдання і відстежувати навчальний прогрес учня (учениці).

Освітній процес здійснюється з урахуванням вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей, їхніх освітніх потреб. У межах академічної свободи, форми організації освітнього процесу визначаються педагогічною радою закладу освіти та відображаються в освітній програмі закладу освіти. Відповідно до Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженого Міністерством освіти і науки України від 10.02.2021 № 160 «Про внесення змін до деяких наказів Міністерства освіти і науки України», за потреби заклад освіти може організувати індивідуальні форми здобуття освіти (зокрема екстернатну, сімейну (домашню), педагогічний патронаж), реалізовувати індивідуальну освітню траєкторію учня (<http://surl.li/hsffg>).

Створення безпечного освітнього середовища – одне з пріоритетних завдань для здобуття загальної середньої освіти. Рекомендуємо концентрувати увагу в роботі з учнями щодо запобігання усім видам онлайн-ризиків безпосередньо в навчальній діяльності (<http://surl.li/hsdtu>).

Війна принесла із собою відтерміновані освітні втрати, що можуть мати серйозний вплив як на майбутню долю самих дітей, так і на подальший розвиток країни в цілому. Їхнє подолання має стати одним із пріоритетів української системи освіти. Рекомендуємо взяти до уваги рекомендації освітнього омбудсмена України з вимірювання і компенсації освітніх втрат дітей на рівні громади й закладу освіти (<http://surl.li/gdsht>).

Українська мова

У 2023-2024 навчальному році вивчення української мови здійснюватиметься за чинними навчальними програмами:

– у 7-9 класах – за навчальною програмою «Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання» (К.: Видавничий дім «Освіта», 2013; зі змінами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804 «Про оновлені навчальні програми для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів»);

– у 10-11 класах – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти».

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України за покликанням (<http://surl.li/abjwi>).

У 10-11 класі системний підхід до розвитку мовлення учнів не обумовлює виділення окремих годин на, традиційні для 7-9 класів, аудіювання, читання мовчки та вголос, перекази, твори тощо, оскільки ці види робіт передбачено на

кожному уроці. Учитель може на власний розсуд змінювати запропоновані теми й види робіт, але, водночас, прагнути протягом року рівною мірою приділяти увагу розвиткові всіх видів мовленнєвої діяльності.

Інтеграція української освіти в європейський контекст, сучасні соціокультурні умови, зумовлює введення до навчальних програм такого виду письмових робіт, як есе, спрямованого на активізацію навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, підвищення в них інтересу до навчання предмета, розвиток особистості, критичного мислення, лінгвокреативності.

Есе (есеї) – самостійна творча письмова робота, ознакою якої є особистісний характер сприймання проблеми та її осмислення, невеликий обсяг, вільна композиція, невимушеність та емоційність викладу. Розрізняють вільне та формальне есе.

Вільне есе – невелике за обсягом (7-10 речень). Його ознаки: довільна форма та стиль викладу; структурованість тексту (вступ, основна частина, висновок); наявна позиція автора. Вільне есе обмежене в часі (5-10 і 10-15 хв.), до нього доцільно вдаватися на кожному уроці й на різних його етапах: цілевизначення, закріплення, рефлексії тощо.

Формальне есе – за обсягом 120-200 слів. Його ознаки: логічна організація структури (наявність відповідних компонентів: тези, аргументи, приклади, оцінювальні судження, висновки); ґрунтовність викладу; наявна позиція автора. Для написання формального есе виділяють від 20 до 45 хвилин.

Есе складається з таких частин – вступ, основна частина, висновок. Вступ – обґрунтування вибору теми есе. Основна частина – теоретичні основи обраної проблеми й виклад основного питання. Ця частина припускає розвиток аргументації й аналізу, а також обґрунтування їх, виходячи з наявних даних, інших аргументів і позицій. Висновок – узагальнення й аргументовані висновки до теми, підсумовує есе або ще раз вносить пояснення, підкріплює зміст і значення викладеного в основній частині.

Відповідно до статті 17 розділу III Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо освітнього процесу врегульовано оцінювання результатів навчання: «Кожен учень має право на справедливе, неупереджене, об'єктивне, незалежне, недискримінаційне та добросовісне оцінювання результатів його навчання незалежно від виду та форми здобуття ним освіти».

У таблицях 1 та 2 зазначено мінімальну кількість фронтальних видів контрольних робіт; учитель на власний розсуд має право збільшувати цю кількість, залежно від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнів, умов роботи тощо.

Таблиця 1 – Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт у 7-9 класах

Клас	7 клас		8 клас		9 клас	
Усього годин	88		70		70	
Години з розвитку мовлення	22		16		19	
Семестр	I	II	I	II	I	II
Перевірка мовної теми	3	3	2	2	2	2
Письмо: переказ	1	1	1	1	1	1

твір	-	1	1	1	1	1
Правопис: диктант	1	1	1	1	1	1
Говоріння: діалог	1	-	1	-	1	-
усний переказ	1	-	1	-	1	-
усний твір	-	1	-	1	-	1
читання вголос	-	1	-	1	-	1

Таблиця 2 – Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт у 10-11 класах

Рівень	Рівень стандарту		Філологічний рівень	
Семестр	I	II	I	II
Фронтальні види робіт				
Перевірка мовної теми	2	2	3	3
Письмо: есе	2	3	1	1
переказ	-	-	1	1
твір	-	-	1	1
Індивідуальні види контрольних робіт				
Говоріння: діалог	1	-	1	-
усний переказ	1	-	1	-
усний твір	-	1	-	1

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів є формувальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання, державна підсумкова атестація, зовнішнє незалежне оцінювання.

Фронтально оцінюють диктант, письмовий переказ і письмовий твір (навчальні чи контрольні види робіт), мовні знання й уміння, запис яких здійснюють на сторінці класного журналу «Зміст уроку».

Індивідуально оцінюють говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос. Для цих видів діяльності не відводять окремого уроку, проте, визначають окрему колонку без дати на сторінці класного журналу «Облік навчальних досягнень».

У I семестрі проводять оцінювання двох видів мовленнєвої діяльності (усний переказ, діалог). У II семестрі – оцінювання таких видів мовленнєвої діяльності, як усний твір і читання вголос, що здійснюється у 7-9 класах.

Результати оцінювання говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос протягом семестру виставляють у колонку без дати й ураховують у семестрову оцінку.

Повторне оцінювання із зазначених видів мовленнєвої діяльності не проводять.

Оцінювання учнів 7-11 класів у 2023-2024 навчальному році здійснюється за критеріями оцінювання (<http://surl.li/hvcspa>) та орієнтовними вимогами оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти (<http://surl.li/hvcspw>).

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України [4]. Перелік навчальної літератури постійно оновлюється і доступний на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

В умовах нового формату освітньої діяльності в Україні – дистанційної форми навчання в період воєнного стану в режимі онлайн і офлайн, учителям рекомендуємо використовувати сучасні електронні ресурси: ZOOM, Viber, Skype, безкоштовні платформи Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams, записи уроків у межах проєкту «Всеукраїнська школа онлайн», комунікаційні онлайн сервіси та інструменти (Meet, Skype, Zoom, Viber, Google Forms, Online Test Pad, Інстаграм, Ютуб- канал), освітні проєкти «На урок», «Всеосвіта», «Усе для вчителя», «Електронний помічник учителя», «EDUC. COM. UA», Інтернет-сервіси (Google-ресурси, генератор QR-коду, WordArt, Learning Apps, Instagram, Тік-Ток), віртуальні дошки для навчальних матеріалів (Linoit, Padlet), дидактичні мультимедійні контенти (KM MEDIA ED Profi, XMind), інтернет-ресурси для візуального відтворення матеріалу («Хмаринка слів», «Хмаринка тегів»), створення мультимедійної презентації (Power Point). Така організація освітнього процесу відповідатиме вимогам Нової української школи та забезпечуватиме його якість.

Українська література

Мета вивчення української літератури в школі – формування компетентного читача; підвищення загальної освіченості молодого громадянина України, досягнення належного рівня сформованості вміння долучатися через художню літературу до фундаментальних цінностей, культури.

У 2023-2024 навчальному році вивчення української літератури здійснюватиметься за чинними програмами:

– у 7-9 класах – за навчальною програмою «Українська література. 5-9 класи.» (К.: Видавничий дім «Освіта», 2013; зі змінами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804 «Про оновлені навчальні програми для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів»);

– у 10-11 класах – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти» [4].

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України за покликанням (<http://surl.li/abjwi>)

Завдання навчального предмета «Українська література» – оволодіння змістом української літератури, засвоєння й систематизація основних літературознавчих понять як засобу повноцінного сприйняття, прочитання й інтерпретації художнього тексту; усвідомлення літературного процесу як цілісної системи, що має свої природні закономірності й тенденції; узагальнення і поглиблення знань про мистецтво слова, умінь розглядати художню літературу в контексті інших видів мистецтв; формування на основі читацького досвіду переконаності в багатстві української художньої літератури та її значущості серед інших національних літератур. Вивчення української літератури відбувається із залученням міжпредметних зв'язків (українська мова, історія, зарубіжна література, образотворче мистецтво, музика тощо). Для осучаснення змістового компонента рекомендовано рубрику «Мистецький контекст».

Авторами навчальних програм запроваджено позначку (*) – для творів, які

не є обов'язковими, їх можна розглядати додатково, за вибором учителя, наявністю часу або самотійно.

Наприкінці програми для кожного класу подано орієнтовні списки літератури для додаткового (самотійного) читання.

У 2023-2024 навчальному році будуть чинними рекомендації, надані Сумським ОШПО щодо вивчення української літератури (<http://surl.li/jxnqd>).

Таблиця 3 – Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури в 7-9 класах

Класи	7		8		9	
	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі:	3	3	3	3	3	3
контрольного класного твору;	1	1	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення* (у+п)	2	2	2	2	2	2
Уроки позакласного читання	2	2	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5

Таблиця 4 – Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури в 10-11 класах

Семестри	I	II	I	II
Рівні	стандарту		профільний	
Контрольні роботи у формі:	3	3	4	4
контрольного класного твору*	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	2	2	3	3
Уроки розвитку мовлення**	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки позакласного читання	1	1	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5

*Контрольні класні твори пропонуємо давати у формі есе, мінітворів щодо розкриття певної проблеми чи образу програмового тексту тощо. Це розвиватиме самотійне творче мислення учнів і дасть їм можливість виконати роботу протягом одного уроку.

Поданий у таблицях 3 та 4 розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Учитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовленості учнів, особливостей класу тощо.

**У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – письмового. Умовне позначення в таблиці – (у + п).

Рекомендуємо види робіт із розвитку мовлення:

- складання оповідання (казки) за прислів'ям;
- добір прислів'їв, крилатих виразів, фразеологічних зворотів, що виражають головну ідею твору;
- уведення власних описів в інтер'єр, портрет, пейзаж у вже існуючому творі;

- усний переказ оповідання, епізоду твору;
- твір-характеристика персонажа;
- написання асоціативного етюду, викликаного певним художнім образом;
- написання вітального слова на честь літературного героя, автора тощо;
- твір-опис за картиною;
- складання тез літературно-критичної статті (параграфу підручника);
- підготовка проєкту (з можливим використанням мультимедійних технологій) індивідуального чи колективного, – з метою представлення життєвого і творчого шляху, естетичних уподобань письменника тощо;
- складання анкети головного героя, цитатних характеристик, конспекту, рецензії, анотації;
- написання реферату, есе, мінітворів, відповідей на проблемні питання;
- ідейно-художній аналіз поетичного чи прозового твору;
- написання листа авторові улюбленої книжки;
- інсценізація твору (конкурс на кращу інсценізацію уривка твору) тощо.
- підготовка рекламних роликів та літературних білбордів, буктрейлерів та презентацій, мемів, колажів та летбуків, пазлів і ментальних карт, ілюстрацій та коміксів тощо;
- створення віртуальних сторінок письменників у соціальних мережах, акаунтів літературних персонажів, листів-звернень, відеолістів.

Рекомендуємо оцінку за письмовий вид роботи виставляти всім учням, за усний – кількості учнів, які відповідали протягом уроку.

Ведення зошитів оцінюють від 1 до 12 балів щомісяця протягом семестру. Оцінку за ведення зошита з української літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць. Під час оцінювання потрібно враховувати наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог орфографічного режиму).

Для контрольних робіт з української літератури в усіх класах використовують по одному зошиту.

Оцінка за контрольний твір з української літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи. Надпис у журнальній колонці «Твір» не робиться.

Оцінку за читання напам'ять творів з української літератури виставляють у колонку без дати з надписом «Напам'ять».

Навчальна та методична література з української літератури, рекомендована Міністерством освіти і науки України, зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, що розміщений на офіційному сайті Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>) [4].

Рекомендуємо, під організації освітнього процесу, використовувати онлайн-ресурси на уроках української літератури, що активізують пізнавальну діяльність здобувачів освіти, урізноманітнюють методи роботи як в очному, так

і в дистанційному форматі, сприяють емоційному налаштуванню на урок, мотивують учнів до роботи, перетворюють гаджет із іграшки на корисну річ, це, зокрема:

- підручники: <http://osvita.ua/school/textbook/>;
- аудіокниги: <https://lib.sluhay.com.ua/>;
- Be Smart: <https://www.eduget.com/uk/podgotovka-k-zno-po-ukrainskomu-yazyku-i-literature/>;
- лайфхаки з української літератури: <https://edera.gitbook.io/lit-lifehacks/>;
- пошукова система академічних ресурсів: www.refseek.com (більше мільярда джерел: енциклопедії, монографії, журнали);
- пошук вмісту 20 тисяч світових бібліотек: www.worldcat.org (ви дізнаєтеся, де є найближча раритетна книга, яка вам потрібна);
- доступ до більш ніж 10 мільйонів наукових документів: книг, статей, записів досліджень тощо: <https://link.springer.com>.

Зарубіжна література

У 2023-2024 навчальному році вивчення зарубіжної літератури здійснюватиметься за програмами:

- у 7-9 класах – за навчальною програмою зі змінами, затвердженими наказом Міністерством освіти і науки України від 07.06.2017 № 804 «Про оновлені навчальні програми для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів»;

- у 10-11 класах – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), що затверджені наказом Міністерством освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти» [4].

У 2023-2024 навчальному році будуть чинними рекомендації, надані Сумським ОШПО щодо вивчення зарубіжної літератури (<http://surl.li/keuib>).

Учитель має право самостійно розподіляти години на текстуальне вивчення творів, розвиток мовлення, позакласне читання, урахувавши визначену кількість годин на опрацювання конкретного розділу.

Вивчення зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти здійснюють українською мовою. Твори зарубіжних письменників у курсі зарубіжної літератури вивчають в українських перекладах. Для зіставлення можливе залучення перекладів, переспівів іншими мовами, якими володіють учні (англійська, німецька, французька тощо). За наявності необхідних умов, бажаним є розгляд художніх текстів (у фрагментах або цілісно) мовами оригіналів. У такому разі предмет «Зарубіжна література» виконує додаткову функцію вдосконалення володіння учнями іноземними та іншими мовами.

Із метою систематизації та упорядкування навантаження учнів протягом навчального року, рекомендуємо кількість видів контролю в процесі вивчення зарубіжної літератури в кожному класі. Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Учитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю, відповідно до рівня підготовленості учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкову кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 7-9 класах представлено в таблиці 1, у 10-11 класах – таблиці 2.

Таблиця 1 – Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 7-9 класах

Класи	7		8		9	
	I	II	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі:	3	3	3	3	3	3
контрольного класного твору;	1	1	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	2	2	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення* (у+п)	2	2	2	2	2	2
Уроки позакласного читання	2	2	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5

Таблиця 2 – Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 10-11 класах

Семестри	I		II	
	стандарту		профільний	
Контрольні роботи у формі:	2	2	4	4
контрольного класного твору*;	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	1	1	3	3
Уроки розвитку мовлення**	2 (1у+1п)	2 (1у+1п)	3 (1у+2п)	3 (2у+1п)
Уроки позакласного читання	1	1	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5

*У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – письмового. Умовне позначення в таблиці – (у + п).

Під час оцінювання зошита із зарубіжної літератури слід урахувати наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог до оформлення орфографічного режиму).

Оцінку за ведення зошита із зарубіжної літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної.

У разі відсутності учня на уроках протягом місяця, рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати н/о (нема оцінки).

Оцінка за контрольний твір із зарубіжної літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи, надпис у журнальній колонці «Твір» не роблять.

Оцінку за читання напам'ять творів із зарубіжної літератури виставляють у колонку без дати з надписом «Напам'ять».

Навчальна та методична література із зарубіжної літератури, рекомендована Міністерством освіти і науки України, зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки, що розміщений на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<http://surl.li/cnovh>).

Звертаємо увагу, щодо оновленого змісту навчальних програм із зарубіжної літератури: навчальним програмам «Зарубіжна література. 6-9 класи», «Зарубіжна література. 10-11 класи. Рівень стандарту», «Зарубіжна література. 10-11 класи. Профільний рівень» наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698 «Про надання грифа оновленим навчальним програмам» надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» [4].

Перегляд та оновлення змісту навчальних програм – це відповідь на виклики, які виникли у зв'язку з повномасштабною збройною агресією Росії проти України. Зміни у навчальні програми вносились у частині російської культури, історії. Із навчальних програм вилучені твори російських і білоруських авторів. Натомість, включені твори зарубіжних письменників, відповідно до літературного процесу та з урахуванням вікових особливостей учнів. Програми навчальних предметів «Зарубіжна література», «Література (молдовська та зарубіжна/румунська та зарубіжна/угорська та зарубіжна)» змінено в частині вивчення творів російських та білоруських письменників.

Відповідно до оновленої програми навчального предмета «Зарубіжна література», замість російських, вивчатиметься творчість таких письменників, як Жан де Лафонтен, О. Генрі, А. Гавальда, У. Старк, Д. Бойн, Е. Шмітт, Й. Рот, А. Гранах тощо. У навчальну програму, замість творів російських поетів, включені шедеври світової лірики (П'єр Ронсар «До того, як любов у світ прийшла...», Р. Бернс «Моя любов...», Й. Гете «До моїх пісень...», Г. Гейне «Коли настав чудовий май...», А. Міцкевич «Непевність»).

У шкільному курсі «Зарубіжна література» вивчатимуться твори письменників, які писали російською мовою, але життя та творчість яких були тісно пов'язані з Україною – М. Гоголя, В. Короленка (за вибором вчителя), твір М. Булгакова «Собаче серце» (твір вивчається за вибором учнів і вчителя). У списку творів для додаткового читання (для уроків позакласного читання і уроків резервного часу) залишено для вибору вчителем твори Ільфа і Петрова («12 стільців») та А. Кузнецова («Бабин Яр»). Також визнано доцільним залишити вивчення творів кримськотатарського письменника Т. Халілова.

Із переліку рекомендованих для використання в освітньому процесі вилучено програми «Література (російська та зарубіжна)», «Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою» для 5-9 класів, програми з російської мови для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою/з навчанням російською мовою для 10-11 класів, «Російська мова та література (інтегрований курс) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою» для 10-11 класів.

Звертаємо вашу увагу, що навчання змісту зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти здійснюють українською мовою. Твори зарубіжних письменників у курсі зарубіжної літератури вивчають в українських перекладах. Для зіставлення можливе залучення перекладів, переспівів іншими мовами, якими володіють учні (англійська, німецька, французька тощо). За наявності необхідних умов, бажаним є розгляд художніх текстів (у фрагментах або цілісно) мовами оригіналів.

Під час вивчення творів зарубіжної літератури відбувається розвиток і соціалізація особистості учнів, формування в них національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення й поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навиків, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Іноземні мови

Вивчення іноземних мов у 2023-2024 навчальному році для учнів 7-11 класів здійснюватиметься:

– для учнів 7-9 класів за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392, та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти II ступеня (базова середня освіта), розробленою на виконання Закону України «Про освіту» і затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 408 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня» ;

– для учнів 10-11 класів за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392, та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти III ступеня (профільна середня освіта), розробленою на виконання Закону України «Про освіту» і затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 407 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти I ступеня (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 28.11.2019 № 1493 «Про внесення змін до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня»).

У 2023-2024 навчальному році будуть чинними рекомендації, надані Сумським ОШПО щодо вивчення іноземних мов (<http://surl.li/keutb>).

Інваріантна складова навчального плану для 7-11 класів забезпечує реалізацію змісту іншомовної освіти на рівні Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти.

Залишається чинним наказ Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 406 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня», згідно з яким збільшено години на вивчення іноземної мови за рахунок варіативної складової. Рішення про збільшення годин на вивчення іноземної мови, за рахунок варіативної складової на всіх ступенях, та щодо вивчення другої іноземної мови приймається закладом освіти, залежно від наявності умов для такого вивчення закладом освіти самостійно.

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України, та схвалена [4].

Із переліком рекомендованої літератури можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України (<https://cutt.ly/7ZYSDcO>) та на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

Іноземні мови вивчаються за чотирма видами мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання та письмо – усі ці аспекти мають бути представлені в календарному плані вчителя іноземних мов.

Здійснення контролю (оцінювання) забезпечує своєчасне корегування освітнього процесу, з метою приведення його до рівня, заданого програмою й стандартом, що окреслюють очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Основними видами оцінювання з іноземної мови є поточне (не поурочне), тематичне, семестрове, річне оцінювання та підсумкова державна атестація.

Основна функція поточного контролю – навчальна. Запитання, завдання, тести спрямовані на закріплення вивченого матеріалу й повторення пройденого, тому індивідуальні форми доцільно поєднувати із фронтальною роботою групи.

Тематичне оцінювання проводиться на основі поточного оцінювання. Окремого оцінювання для виставлення тематичних оцінок не передбачено. Під час виставлення тематичного бала результати перевірки робочих зошитів не враховуються.

Важливим складником системи контролю є семестровий контроль, що проводиться періодично, з метою перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу в обсязі навчальних тем, розділів семестру й підтвердження результатів поточних балів, отриманих учнями раніше. Семестровий контроль проводиться двічі на рік.

Завдання для проведення семестрового контролю складаються на основі навчальної програми, яку обрав учитель; охоплюють найбільш актуальні розділи й теми вивченого матеріалу; розробляються вчителем з урахуванням рівня навченості, що дає змогу реалізувати диференційований підхід до навчання. Із програмами можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України (<https://cutt.ly/XXwT2y2>).

Семестровий контроль проводиться за всіма мовленнєвими уміннями.

Звертаємо увагу, що «Контроль» не є контрольною роботою і може бути комплексним та проводитись у формі тестування. Оцінка за семестр виставляється на основі поточного оцінювання (тематичного) та оцінок контролю з мовленнєвих умінь.

До виправлення помилок у письмових роботах учитель може підходити диференційовано та враховувати вікові особливості учнів, рівень сформованості відповідного уміння у конкретного здобувача освіти: виправляти помилки власноруч; підкреслювати слово/вираз тощо з помилкою; підкреслювати саму помилку, з метою самостійного виправлення її здобувачем освіти; позначати рядок, у якому є помилка, на полях, з метою самостійного пошуку та виправлення помилки учнями.

Відповідно до загальних вимог до ведення класного журналу, записи в ньому здійснюються державною мовою. З іноземних мов частково допускається запис змісту уроку та завдання додому мовою вивчення предмета. Зошити підписуються мовою, яку вивчають здобувачі освіти.

Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерством освіти і науки України від 20.02.2002

№ 128 «Про затвердження нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних». При поглибленому вивченні іноземної мови, клас ділиться на групи з 8-10 учнів у кожній (не більше ніж 3 групи); прививченні іноземної, що не є мовою навчання, а вивчається як предмет – клас чисельністю понад 27 учнів ділиться на 2 групи.

З огляду на те, що майже всі стратегічні документи щодо вивчення іноземних мов ґрунтуються на Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, варто ознайомитися з основними положеннями цього документа (<https://cutt.ly/bZYKnxN>).

У XXI столітті знання іноземних мов – це, перш за все, ключ до успіху та нових можливостей, що відкриваються перед людиною та роблять її фізичний та духовний світ набагато яскравішим, цікавішим, та, в умовах глобалізаційних процесів, що відбуваються в сучасному світовому суспільстві, є просто необхідним компонентом професійної діяльності фахівця будь-якого рівня й будь-якої сфери. Отже, володіння іноземними мовами на сьогоднішній день – суттєва життєва потреба, розуміючи яку, у здобувачів освіти з'являється все більше і більше бажання вивчати іноземні мови

Використані та основоположні джерела

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2231/>.

2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану України».

4. Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерства освіти і науки України для використання в 5-11 класах закладів загальної середньої освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/> (дата звернення 08.06.2023).

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 р. № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні».

6. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

7. Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України».

8. Указу Президента України від 26.07.2023 № 451/2023 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» (<http://surl.li/hiizk>).

Методист мовно-літературної освітньої
галузі навчально-методичного
відділу координації освітньої діяльності
та професійного розвитку Сумського ОІППО

Н.В. Левенець

(Підпис наявний в оригіналі)

**Методичні рекомендації
щодо вивчення змісту навчального предмета «Математика»
у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.**

Організація освітнього процесу з математики в 7-11 класах в умовах правового режиму воєнного стану здійснюється на засадах компетентнісного підходу, відповідно до Законів України «Про освіту» [1], «Про повну загальну середню освіту» [2], Постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні», наказу Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні», урахуваючи безпекову ситуацію в Україні, із гарантуванням безпечних умов навчання для всіх учасників освітнього процесу.

Необхідною умовою організації освітнього процесу з математики в умовах воєнного стану є виконання Указу Президента України Володимира Зеленського від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання», дотримання сигналів оповіщення та послідовності безпекових дій.

Зазначаємо, що основний алгоритм дій учителів під час повітряної тривоги розроблено та оприлюднено Міністерством освіти і науки України (<http://surl.li/coxla>), ключові рекомендації для школярів «Абетка безпеки» (<http://surl.li/dnmlp>) надано Департаментом комунікації Міністерства внутрішніх справ України.

Рекомендуємо вчителям математики для організації освітнього процесу з математики в умовах воєнного стану:

- опрацювати методичні рекомендації, розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України «Як убезпечити себе в кіберпросторі під час онлайн-навчання: поради держспецзв'язку» (<http://surl.li/czedp>);
- ознайомитися з матеріалами «Як діяти закладу освіти та учасникам освітнього процесу під час повітряної тривоги» (<http://surl.li/gslsl>);
- опрацювати на освітній онлайн-платформі «Зрозуміло!» онлайн-курс для освітян «Психологічна безпека дорослих та дітей під час повітряної тривоги у школі» (<http://surl.li/cybak>);
- пройти онлайн-курс «Спільно до навчання: ефективна та безпечна освіта під час війни» на платформі «Освіторія» (<https://osvitoria.university/spilnodonavchannya/>).

З метою надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, їхньої адаптації до нових викликів і випробувань, рекомендуємо:

- опрацювати методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» (<http://surl.li/hqvsl>);

- використовувати матеріали, розміщені на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<http://surl.li/btoop>);
- ознайомитися з матеріалами курсу «Реальне навчання» (<https://osvitoria.university/realnavchannia/>);
- опрацювати навчально-методичний посібник «Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу» (<http://surl.li/hquqh>);
- використовувати матеріали каталогу «Спільнотека» платформи «Спільно до навчання» (<https://spilnoteka.org/catalog/>);
- опрацювати курс психосоціальної підтримки «Школа стійкості» (<http://surl.li/hoqwq>);
- використовувати чат-бот «Спільно для вчителів», який містить корисні посилання з підтримки власного ментального здоров'я, навчальні практики роботи з учнями, а також простір для нотаток про психологічний стан школярів.

У разі дистанційного формату навчання, – рекомендуємо дотримуватися Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти [3], Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти [4].

Доцільно використовувати технології дистанційного та змішаного навчання, можливості платформи «Всеукраїнська школа онлайн» (<https://lms.e-school.net.ua/>), бази ресурсів (відео, дидактичні матеріали, інструменти) платформи «УМІТИ» (<https://umity.in.ua/resources/>), освітнього ресурсу МійКлас (<https://miyklas.com.ua>), платформи JustClass (<https://justclass.com.ua/>) для автоматичної перевірки й оцінювання домашніх завдань учнів закладів загальної середньої освіти.

Рекомендуємо раціонально використовувати технічні засоби дистанційного навчання для:

- організації простору навчальної взаємодії – віртуальні дошки: Padlet (<https://padlet.com/>), Jamboard (<https://jamboard.google.com/>), Lino It (<http://en.linoit.com/>), Trello (<https://trello.com/uk>);
- створення навчальних тестів, інтерактивних вправ, ребусів: «На Урок» (<https://naurok.com.ua/test/create>); Всеосвіта (<https://vseosvita.ua/test>); Google форми (<https://www.google.com.ua>); LearningApps (<http://learningapps.org/>); Kahoot (<https://kahoot.com>); Classtime (<http://www.classtime.com/uk>); Ребус №1 (<http://rebus1.com/>);
- створення інтерактивних аркушів, інфографіки, флеш карток: Canva (<https://www.canva.com/>); EDpuzzle (<https://edpuzzle.com/>); Liveworksheets (<https://www.liveworksheets.com/>); Classkick (<https://app.classkick.com>); Wizer.me (<https://app.wizer.me/>);
- створення ментальних карт: Cacco (<https://cacao.com/>), MindMeister (<https://www.mindmeister.com/>), Mindomo (<https://www.mindomo.com/>).

Застосування технічних засобів навчання необхідно здійснювати на основі використання діяльнісного, компетентнісного, особистісно орієнтованого, системного підходів до навчання, дотримуючись вимог Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти [4] щодо:

- чергування видів навчальної діяльності під час проведення навчального заняття;
- тривалості навчальної діяльності з технічними засобами навчання впродовж навчального заняття;
- проведення вправ із рухової активності та вправ гімнастики для очей (додаток 3 «Комплекси вправ з рухової активності та комплекс вправ гімнастики для очей» до Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти (пункт 22 розділу III) [4].

Розподіл годин на вивчення математики у 7-9 класах здійснюється відповідно до навчального плану Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня [5]:

- 7-9 класи – 4 години на тиждень (2 години алгебри та 2 години геометрії);
- 8-9 класи (поглиблене вивчення) – 8 годин на тиждень (5 годин алгебри та 3 години геометрії).

Розподіл годин на вивчення математики у 10-11 класах здійснюється відповідно до навчального плану Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня [6]:

- математика на рівні стандарту (алгебра та початки аналізу та геометрія) – 3 години на тиждень (I семестр – 2 години геометрії та 1 година алгебри і початків аналізу, II семестр – 1 година геометрії та 2 години алгебри та початків аналізу);
- математика (профільний рівень) – 9 годин на тиждень (6 годин алгебри та початків аналізу та 3 години геометрії).

Проведення курсів за вибором та факультативів здійснюється за рахунок варіативної складової навчальних планів Типових освітніх програм закладів загальної середньої освіти II, III ступеня [5, 6], перелік навчальних програм факультативів і курсів за вибором подано за покликанням – <http://surl.li/acdcs>.

Акцентуємо увагу, що в 2023-2024 навчальному році навчання математики в 7-11 класах закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься за чинними програмами, розміщеними на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України:

- 7-9 класи – Математика. Навчальна програма для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (<http://surl.li/euwf>).
- 8-9 класи (поглиблене вивчення) – Навчальна програма для поглибленого вивчення математики в 8-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів (<http://surl.li/hhkoу>).
- 10-11 класи – Навчальні програми рівня стандарту та профільного рівня (<http://surl.li/euwg>).

Перелік підручників для 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти зазначено у додатку до наказу Міністерства освіти і науки України від 11.04.2023

№ 415 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 10 (11) класу закладів загальної середньої освіти».

Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році, розміщено за покликанням – <http://surl.li/acdcs>.

Акцентуємо увагу, що електронні версії підручників з математики для 7-11 класів розміщено на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/bsifs>). Із інформаційними матеріалами з математики (навчальні програми, підручники, посібники, онлайн ресурси) можна ознайомитися на офіційному сайті КЗ СОІПО в розділі «Куферок корисних застосунків» (<http://surl.li/hhkvf>).

З метою формування та розвитку математичної компетентності учнів 7-11 класів у процесі навчання математики, рекомендуємо педагогічно виправдано й обґрунтовано:

- упроваджувати інноваційні технології навчання: критичного мислення, інтерактивні, мобільні, проблемно-діалогічного, змішаного, проєктного, дослідницького навчання, технології доповненої реальності, візуалізації, кейс-технології;

- використовувати активні, інтерактивні, продуктивні методи навчання (проблемні, евристичні, дослідницькі), методи кейс-технології (метод інцидентів, проєктування за допомогою гри, ситуаційно-рольова гра, кейс-стаді), метод проєктів, методи контролю (тестовий і «портфоліо»).

Рекомендуємо посилити прикладну спрямованість математики, розв'язуючи практичні й прикладні задачі методом математичного моделювання, використовувати:

- збірник завдань для розвитку математичної компетентності учнів у форматі PISA «Європейська якість навчання для кращої успішності учнів» (<http://surl.li/hquxo>);

- збірник завдань для перевірки грамотності (за технологією PISA) (<http://surl.li/hqyty>).

З метою формування та розвитку дослідницької компетентності, необхідно залучати учнів до проблемно-пошукової (дослідницької) діяльності, використовуючи програми динамічної математики GeoGebra, GeoGebra 5.0 (<http://www.geogebra.org>), інтерактивні комп'ютерні моделі (<https://cutt.ly/cd2ZeMD>), графічний онлайн калькулятор Desmos (<https://www.desmos.com/>), графічний веб-додаток AutoDraw, мобільний додаток «3D Графіка GeoGebra», інтерактивну симуляцію «PhET», 3D-інтерактивний віртуальний лабораторний інструмент «LabInApp».

Облаштування кабінету математики засобами навчання, обладнанням навчального та загального призначення здійснюється відповідно Типового переліку обладнання для навчальних кабінетів та STEM-лабораторій [7].

З метою розвитку творчих математичних здібностей учнів, у процесі навчання математики, рекомендуємо залучати (за умов проведення) учнів до

інтелектуальних змагань Всеукраїнського та Міжнародного рівнів, серед яких Всеукраїнська учнівська олімпіада з математики, Всеукраїнська учнівська олімпіада з математики для учнів 5-7 класів, Інтернет-олімпіада з математики, Міжнародний математичний конкурс «Кенгуру».

Наголошуємо, що необхідною умовою фахового зростання педагога є продуктивна самоосвітня діяльність вчителя математики.

З метою розвитку професійної компетентності вчителів математики в умовах оновлення змісту освіти, удосконалення навиків роботи з цифровими інструментами, рекомендуємо опрацювати інформацію, розміщену на:

- Національній онлайн-платформі для розвитку цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта» (<https://osvita.diia.gov.ua/>);
- Національній платформі можливостей професійного розвитку педагогічних працівників «EdWay» (<https://edway.in.ua/>);
- платформі «Вчимо» (<https://vchymo.com/>);
- освітній платформі «УМІТИ» (<https://umity.in.ua/>);
- інтернет ресурсі «Навчайте, де б ви не були» (<http://surl.li/ajmid>).

З метою розвитку самоосвітньої компетентності вчителів математики, варто опрацювати курси та тренінги з напряму «Математика» на платформах для організації навчання та підвищення кваліфікації учителів: Піфагор (<https://pifa.com.ua>), Atoms HUB (<https://hub.atoms.com.ua>), ITeacher (<https://iteacher.com.ua>), Рух. Освіта (<https://ruh.com.ua/>), Дистанційна Академія «TeachHub» (<http://teach-hub.com>), EdWay (<https://edway.in.ua/>).

Використані та основоположні джерела

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
3. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>.
4. Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>.
5. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти II ступеня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0405729-18#Text>.
6. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0408729-18#Text>.
Типовий перелік обладнання для навчальних кабінетів та STEM-лабораторій
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0410-20#Text>

Методист математичної освітньої
галузі навчально-методичного відділу
координації освітньої діяльності та
професійного розвитку Сумського ОІППО

Т.В. Світлова

(Підпис наявний в оригіналі)

**Методичні рекомендації
щодо вивчення змісту навчальних предметів «Історія України», «Всесвітня
історія», Основи правознавства», «Громадянська освіта»
у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.**

Головне завдання сучасної української школи – створити умови для розвитку кожної особистості, здатної до навчання впродовж життя.

Навчання в закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28 липня 2023 р. № 782 «Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні», розпочнеться – 1 вересня 2023 року та залежатиме від безпекової ситуації в населених пунктах Сумської області [6].

З метою вшанування пам'яті українців, які загинули унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, захищаючи територіальну цілісність нашої держави, необхідно проводити щоденно о 09 годині 00 хвилин загальнонаціональну хвилину мовчання (відповідно до Указу Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України») [7].

З 24 лютого 2022 року російські війська продовжують обстрілювати та знищувати об'єкти інфраструктури, проводять масовані обстріли житлових районів українських міст і сіл із використанням артилерії, реактивних систем залпового вогню та балістичних ракет.

З метою надання психологічної підтримки та стабілізації дитячого психологічного стану пропонуємо до використання, під час освітнього процесу, поради українських психологів:

– Корисно для кожного: поради психологів
(<https://www.cinema.in.ua/korysno-dlia-kozhnoho-tsykl-rolykiv/>).

– Психологічна підтримка в умовах війни.
(<https://dovidka.info/psychologichna-pidtrymka-v-umovah-vijny/>).

Звертаємо увагу, що саме пильність і швидке реагування на небезпеку потрібні для того, щоби вижити самому та допомогти близьким, бути прикладом для оточуючих. У небезпеці діти часто губляться та не можуть швидко орієнтуватися. Сьогодні важливо зберегти найцінніше наших дітей – життя, дати їм відчувати безпеку, яка починається з обізнаності. З метою створення для учнів безпечових умов, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти рекомендує на початку навчального року повторити з дітьми правила поведінки під час повітряної тривоги, під час артобстрілів:

– Інтерактивний урок із мінної безпеки для старшої школи
(https://www.youtube.com/watch?v=XAs_uq3T8Ps).

– Як діяти під час сигналу «Повітряної тривоги» (<https://www.youtube.com/watch?v=0KrCnVEJbDg>).

Попри складну та небезпечну ситуацію в нашій країні, на початку навчального року, для ефективного навчання та забезпечення виконання освітніх програм, при відновленні навчання в очному форматі, рекомендуємо: визначити теми, які потребують повторення; проводити бесіди для емоційного налаштування учнів; скоригувати календарно-тематичні плани; провести моніторинг знань учнів, за допомогою усного чи письмового опитування тощо.

Окрім того, наголошуємо на диференціації навчання, використовуючи різнорівневі завдання, що дасть можливість учням відчувати успіх у виконанні завдань.

Для забезпечення повноцінного освітнього процесу, як дистанційно, так і очного, окрім технічного інструментарію, учителю необхідно організувати навчання учнів так, щоби навчання було комфортним для всіх його учасників.

Для ефективної організації освітнього процесу у 2023-2024 навчальному році, як в очному, так і дистанційному форматі, рекомендуємо: створювати на уроках ситуацію успіху, використовувати платформи для створення навчальних матеріалів і проведення онлайн-занять тощо.

Обираючи методи роботи, слід пам'ятати про вік дітей та їхні інтереси. Перевагу варто надавати пошуковим, проблемним, творчим завданням, які б сприяли розвитку ключових, загальнопредметних і предметної (історичної, правової, громадянської) компетентності.

Звертаємо увагу, що створення ефективного зворотного зв'язку є запорукою успішного уроку, основою навчання учнів, оскільки інформує вчителя про досягнення школярів та прогалини у їхніх знаннях, дозволяючи вчителю визначити рівень досягнення учнями очікуваних результатів. Зворотній зв'язок повинен проходити в атмосфері взаємоповаги та доброзичливості.

Варто пам'ятати, що основним завданням загальної середньої освіти є формування особистості учнів, розвиток його здібностей і обдарувань. Для того, щоби нинішні учні були вмотивовані та зацікавлені у результатах свого навчання, учитель має «йти в ногу» із часом і використовувати в освітньому процесі підходи, які не тільки були б зрозумілі учням, але й цікаві для них.

Звертаємо увагу, що основним засобом навчання учнів залишається – підручник. Переліки навчальних програм, підручників і посібників, рекомендованих для використання в освітньому процесі у 2023-2024 навчальному році розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України [3].

З електронними версіями підручників з історії України та всесвітньої історії для учнів 7-11 класів, які рекомендовані Міністерством освіти і науки України, можна ознайомитися на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» за покликанням: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/>.

Наголошуємо, що всі навчальні програми та засоби (підручники, посібники, робочі зошити, атласи, контурні карти, зошити для контролю і корекції навчальних досягнень тощо), які використовуються на уроках історії,

основ правознавства, громадянської освіти, повинні мати гриф Міністерства освіти і науки України.

У разі застосування технологій дистанційного навчання, під час освітнього процесу, не зайвим буде повторити з учнями правила роботи з онлайн-платформами, взаємодії у хмарних сервісах; інструменти спільної роботи з документами; засоби групової діяльності та комунікації [2].

Для посилення мотивації навчання учнів, рекомендуємо на уроках використовувати сучасні технології, упровадження яких за Державним стандартом повної загальної середньої освіти, покликані сформувати в учнів інформаційно-цифрову компетентність. Так, наприклад, під час вивчення теми «Голодомор 1932-1933 років», доцільним буде використання сервісу Quizlet, який допоможе вивченню теми та розуміння її термінології, залучить учнів до творчої, колективної роботи; сприятиме ефективному та раціональному використанню навчального часу на уроці.

Під час організації навчання, як в очному, так і в дистанційному форматах, Сумський ОППО рекомендує до використання:

- інформаційні матеріали для вчителів правознавства, громадянської освіти (сайт Сумського ОППО, розділ «Мобільна сторінка методиста», рубрика «На допомогу вчителю правознавства в умовах воєнного стану» <https://cutt.ly/JKuqBER>), історії (сайт Сумського ОППО, розділ «Мобільна сторінка методиста», рубрика «Тека вчителя історії під час воєнного стану»

- інтернет-джерела з основ правознавства, громадянської освіти (сайт Сумського ОППО, розділ «Мобільна сторінка методиста», рубрика «Пілотний проєкт «Зручне навчання» <https://cutt.ly/kKuebfE>;

- відео-уроки з основ правознавства, громадянської освіти, історії які розміщено на платформі «Всеукраїнська школа онлайн» <https://cutt.ly/UKuqUCG> тощо.

При виставленні тематичних оцінок учитель на власний розсуд може враховувати (або ні) оцінку за ведення учнівських зошитів.

Історія

У 2023-2024 навчальному році чинними будуть навчальні програми для 7-9 класів, які розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України за покликанням: <https://goo.gl/GDh9gC>, для 10-11 класів – за покликанням: <https://goo.gl/fwh2BR> (із змінами наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698 «Про надання графа оновленим навчальним програмам») [3].

Зміст освітньої галузі «Суспільствознавство» у 2023-2024 н.р. реалізується шляхом вивчення окремих навчальних предметів «Історія України», «Всесвітня історія» та інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ».

Звертаємо увагу на те, що основою організації змісту історичної освіти є:

- синхронне вивчення двох взаємопов'язаних навчальних предметів – історія України та всесвітня історія (7-11 класи);

- послідовне вивчення історії України та всесвітньої історії у розрізі класів (7-11 класи);

- лінійно-хронологічна побудова навчальної історичної інформації відповідно до загальноновизнаної періодизації історії: стародавня, середньовічна, нова та новітня з акцентом на історію ХХ-початку ХХІ століть;
- проблемно-тематичний підхід до організації змісту навчання;
- багатовекторність – вивчення різних вимірів історії: соціального, економічного, етносоціального, політичного, культурного, релігійного, технічного, гендерного, просторового; аналіз подій та явищ з точки зору різних суб'єктів історичного процесу та їхньої інтерпретації.

У 2023-2024 навчальному році для учнів 7 класів залишається не змінним вивчення двох окремих предметів: історія України (35 годин на рік, 1 година тиждень) і всесвітня історія (35 годин на рік, 1 година на тиждень).

Особливого значення у процесі вивчення історії у 7 класі набуває робота з історичними та контурними картами; використання понять і термінів, із їх засвоєнням; укладання історичних портретів; усвідомлення відмінності між подією, явищем, процесом тощо. З метою формування в учнів предметної (історичної) компетентності, рекомендуємо: пояснювати за картою причини та наслідки історичних подій з історії; аналізувати, порівнювати історико-географічні умови країн, тим самим формуючи розуміння множинності трактувань минулого; складати історичні портрети, порівняльні характеристики діяльності історичних осіб тощо.

Наголошуємо, що необхідним на уроках історії є вивчення середньовічного минулого України як історії усіх народів, які проживали на сучасних українських теренах, особливо кримськотатарського та інших народів, для яких Україна – історична батьківщина.

Окрім того, акцентуємо увагу на виконанні на уроках порівняльних завдань, які сприятимуть розвиткові творчих здібностей учнів, засвоєнню ними навчального матеріалу, підвищенню його предметної компетентності.

Під час вивчення всесвітньої історії (35 годин на рік, 1 година на тиждень) у 8 класі, варто акцентувати увагу учнів на подіях, явищах і процесах світової (європейської) історії від кінця XV до кінця XVIII ст., зокрема: поширення ідей гуманізму; загострення міжрелігійного протистояння; дотримання принципів віротерпимості, толерантності та відносної рівності у ставленні до представників різних релігійних та етнічних груп; розвивати вміння аналізу історичних джерел тощо.

Уроки історії України (52 години на рік, 1,5 години на тиждень) у контексті раннього Нового часу (8 клас) мають сприяти розумінню учнями причин, сутності та наслідків основних культурних явищ і подій в Україні та Європі; усвідомленню сутності Ранньомодерної доби в історії України; формуванню вміння висловлювати й обґрунтовувати власну позицію щодо ціннісного ставлення до історичного минулого.

Окрім того, на уроках доцільно застосовувати та пояснювати, на прикладах, поняття та терміни; показувати на карті територіальний розподіл українських земель; характеризувати європейський вплив на розвиток української культури. Наголошувати на тому, що за Ранньомодерної доби продовжувалося формування культури українських земель, у якій перепліталися

та взаємно збагачували одна одну різні культури. Саме, українська земля подарувала людству постаті, які належать до загальноєвропейського культурного пантеону – Юрія Котермака (Юрія Дрогобича), Петра Могилу, Станіслава Оріховського, Івана Федорова та інших.

Під час вивчення в 9 класі історії України (52 години на рік, 1,5 години на тиждень) і всесвітньої історії (35 годин на рік, 1 година на тиждень), із метою підвищення ефективності процесу навчання, рекомендуємо навчати учнів: аналізувати, узагальнювати, класифікувати історичний матеріал; характеризувати тенденції та протиріччя соціально-економічних перетворень у ХІХ-ХХ ст. в Україні; обґрунтовувати судження про діяльність історичних особистостей; формувати в учнів знання та розуміння особливостей розвитку України у ХІХ столітті; використовувати проблемні та дискусійні питання; витлумачувати та застосовувати історичні поняття для пояснення історичних явищ і процесів тощо.

Вивчення не надто «яскравих» для учнів соціально-економічних процесів рекомендуємо організувати як дослідження статистичних даних, що дасть можливість дев'ятикласникам прослідкувати динаміку відповідних тенденцій розвитку чи занепаду.

Для учнів 10-11 класів Міністерством освіти і науки України рекомендовано до вивчення інтегрований курс «Історія: Україна і світ» (105 годин на рік, 3 години на тиждень), а також два окремих предмета «Історія України» (52 години на рік, 1,5 години на тиждень) і «Всесвітня історія» (35 годин на рік, 1 година на тиждень).

У 10-11 класах рекомендуємо вивчення історії спрямовувати на: висвітлення історії України ХХ-ХХІ ст., як процесу формування сучасної української нації, відображення зв'язку українського минулого з європейським історичним процесом; розвиток громадянської свідомості, активної життєвої позиції.

У навчальній програмі з історії України (10 клас) наголошено на подіях 1917-1918 років, акцентовано увагу на розгляді Союзу Радянських (Советських) Соціалістичних Республік як тоталітарної держави імперського типу; понятті «українська політична нація» та додано тему «Голод 1928-1929 років».

Суттєвих змін зазнала і навчальна програма з історії України (11 клас), насамперед, новітня історія, події якої пов'язані зі збройною агресією Росії проти України (розділ 6 «Європейський вибір України. Російсько-українська війна»).

Звертаємо увагу, що вивчення історії у старших класах має бути спрямоване на: переосмислення минулого в контексті нових фактів і викликів суспільного розвитку; уміння учнями інтерпретувати історію України як частину світового, соціального, культурного, економічного та політичного простору; виявлення в учнів стійкості до маніпуляцій навколо історії; реалізацію засад компетентісно орієнтованого навчання історії, зокрема розвиток та удосконалення критичного мислення учнів.

Під час вивчення історії України доцільно дотримуватися принципу проблемно-хронологічної синхронізації зі всесвітньою та європейською історією. Окрім того, звертаємо увагу на дотримання балансу та рівномірності у відведенні навчальних годин на вивчення країн (Польща, Чехія), історія яких

тісно пов'язана з Україною. Більше уваги приділяти вивченню історії та міжнародних відносин України зі Сполученими Штатами Америки та Великої Британії.

Під час вивчення історії України в 10-11 класах, рекомендуємо до використання в освітньому процесі інформаційно-довідкові, тематичні матеріали, які розміщено на сайті Українського інституту національної пам'яті у рубриці «Методичні рекомендації» <https://cutt.ly/tZaW80f>.

На уроках історії України, в 11 класі, під час вивчення тем: «Широкомасштабне вторгнення російських військ на терени України: перебіг, результати», «Злочини геноциду та воєнні злочини РФ проти України», «Повсякдення в умовах війни: індивідуальний досвід, стратегії виживання та протистояння» (розділ 6 «Європейський вибір України. Російсько-українська війна») рекомендуємо інформаційні матеріали до річниці повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну «Вистояли – переможемо!», з якими можна ознайомитися на сайті Українського інституту національної пам'яті за покликанням: <http://surl.li/ezuhy>. Під час вивчення теми «Колабораційна діяльність і кримінальна відповідальність за неї», доцільно використовувати інформаційні матеріали, які розміщено на сайті Української Гельсінської спілки з прав людини (<http://surl.li/hxupo>).

З метою вшанування героїзму захисників незалежності та територіальної цілісності України, військових традицій і звичаїв Українського народу, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти рекомендує до використання на уроках історії відеорозмови з ветеранами сучасної російсько-української війни на теми: «Що таке війна?», «Чому Росія прагне захопити Україну?», «Що таке сучасна російсько-українська війна?». Ці відеоматеріали, які підготовлені Українським інститутом національної пам'яті, за ініціативи Міністерства культури та інформаційної політики України, розраховані на учнів 5-7 класів, ознайомитися з ними можна за покликанням: <https://cutt.ly/DZaWXzd>.

З добіркою матеріалів про історичний контент російсько-української війни, зокрема: інтерв'ю з істориками про рашизм; статтями: Тімоті Снайдера, Ігоря Кромфа, Віталія Баки, Ярослава Грицака можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/hcply>.

Наголошуємо, що умовою досягнення навчальних результатів, які пов'язані з осмисленням історичних явищ, оцінкою діяльності історичних осіб, має стати дослідницько-пошукова та творча робота учнів. Тому, під час навчання історії варто враховувати, що зміст історичного матеріалу має базуватися на принципах історичної пам'яті, проблемного навчання, хронологічної послідовності, полікультурності; дотримання пропорцій між складовими історичного процесу (політичного, соціального, економічного та культурного).

З метою формуванню історичної компетентності, знань учнів про історичну особистість, рекомендуємо на уроках вивчати особистість через сукупність (письмових, матеріальних, фото- відеоматеріалів) джерел, складання історичних і політичних портретів.

Акцентуємо увагу на використанні на уроках історії місцевого (краєзнавчого) матеріалу, оскільки краєзнавчий компонент в історії допоможе усвідомленому засвоєнню учнями найскладніших питань соціально-економічного, політичного, культурного розвитку регіону та країни загалом. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках сприятиме активізації дослідницької діяльності учнів, дозволить урізноманітнити проведення уроків історії.

Сучасний урок історії неможливо уявити без використання писемних історичних джерел. Вони є не лише носієм інформації, а й ефективним засобом розвитку критичного мислення учнів. Особливу групу писемних джерел становлять матеріали засобів масової інформації. Рекомендуємо вчителям, під час навчання історії, організувати роботу учнів із друкованими матеріалами засобів масової інформації.

Звертаємо увагу, що у навчальних програмах з історії України та всесвітньої історії для учнів 7-11 класів визначено виконання практичних робіт, навчальних проєктів і написання есе.

Наголошуємо, що практичні роботи, які зазначені в кожному розділі навчальної програми є обов'язковими до виконання. Учитель самостійно визначає форму, зміст і тривалість практичних робіт, орієнтуючись на визначені в розділах програми результати навчально-пізнавальної діяльності. Тематика практичних і творчих робіт в програмах укладена таким чином, щоб учитель зміг диференціювати завдання за рівнем складності. Під час оцінювання есе варто враховувати: дотримання структури такого типу тексту, уміння учнів логічно викладати та аргументувати власні думки щодо запропонованої теми, наводити приклади з кількох джерел.

Під час оцінювання навчальних проєктів слід звернути увагу на повноту висвітлення та логічність викладення змісту теми проєкту, оформлення результатів дослідження тощо.

Для підвищення ефективності навчання, рекомендуємо уроки історії проводити у контексті компетентнісного підходу (формування в учнів системи ключових і предметної компетентностей, що мають забезпечити їхню готовність до самореалізації). Звертаємо увагу, що формування предметної (історичної) компетентності на рівні навчального предмета має бути спрямовано на розвиток в учнів здатності вирішувати нестандартні завдання й навчальні проблеми, використовуючи здобуті знання знавчального предмета. Бути компетентним, сьогодні, означає вміти мобілізувати набуті знання та досвід на практиці. Компетентнісну спрямованість навчальних цілей уроку необхідно зазначати у формі очікуваних результатів.

Акцентуємо увагу, що одним із головних критеріїв успішності навчання учнів є вміння вчителя налагодити творчу роботу, орієнтовану на формування ключових, загальнопредметних і предметної компетентностей, дотримання наскрізних змістових ліній: «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпеки», «Інформаційне середовище» тощо.

Наголошуємо, що з історії не передбачено обов'язкових письмових узагальнювальних чи контрольних робіт. Формати (усні, письмові, електронні,

комбіновані) завдань для уроків узагальнення (тематичного контролю) учитель обирає на власний розсуд. Оцінювання досягнень навчальної діяльності здобувачів освіти на уроці узагальнення відбувається на розсуд учителя. На уроці тематичного контролю оцінюються результати виконання завдань усіх присутніх учнів. Виставлені бали за такі уроки допомагають визначити перебіг динаміки пізнавальної діяльності учнів і здійснювати тематичні, а, згодом, і семестрові оцінювання. Під час виставлення тематичної оцінки, враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми.

Звертаємо увагу, що організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, учитель відображає у власному календарно-тематичному плані, який затверджує керівник закладу загальної середньої освіти. Календарне та поурочне планування вчитель здійснює в довільній формі (у друкованому або електронному вигляді), самостійно визначає формат, обсяг, структуру, зміст календарних і поурочних планів. Орієнтуючись на результати навчально-пізнавальної діяльності, що базуються на зв'язку знаннєвого, діяльнісного, ціннісного компонентів, учитель може самостійно розподіляти навчальний час за розділами (темами) навчальних програм.

З метою формування в учнів історичного мислення, доцільно на урокахчити дітей: критично оцінювати інформацію, розуміти інформацію усного та письмового повідомлення; виявляти загальне та відмінне в порівнюваних об'єктах; аргументувати свою точку зору, виявляючи повагу до інших поглядів і оцінок тощо.

Звертаємо увагу на формуванні в учнів медіаграмотності. З метою розвитку в учнів критичного сприйняття інформації, рекомендуємо до використання на уроках матеріали, підготовлені Академією української преси «Тулбокс для вчителів», з якими можна ознайомитися за покликанням: <https://toolbox.medialiteracy.org.ua/>.

Звертаємо увагу, що інфомедійна грамотність має розглядатися як комплекс знань, умінь і навиків, які можна розвивати не тільки окремим предметом, а в межах кожного предмета та будь-якої теми.

З метою формування в учнів кінематографічної грамотності через призму мистецьких творів (українських кінофільмів), рекомендуємо до використання посібник «Українська історія в кінофільмах», з яким можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/iavoy>.

З метою всебічного та гармонійного розвитку особистості, як найвищої загальнолюдської цінності, забезпечення її конкурентоспроможності та мобільності, формування свободи думки та дії, усвідомлення гордості за свою державу, підвищення рівня обізнаності учнівської молоді з питань євроатлантичної інтеграції, рекомендуємо опрацювати посібник «НАТО – сила, що захищає мирних громадян» (<http://surl.li/gtxfb>).

З метою збереження, у ментальній свідомості учнів історії тимчасово окупованих територій і, виконання Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя (Указ Президента України від 24.03.2021 № 117/2021), на уроках варто акцентувати увагу на питаннях історичної та культурної єдності

українських територій. Під час вивчення тем, присвячених економічному, культурному, релігійному розвитку українських територій, зокрема, тем історичного розвитку Кримського півострова, рекомендуємо посібники: «Нариси із історії Криму. Додаткові матеріали для вчителя історії (7-8 кл.)» (<https://cutt.ly/3J8Pmrw>), «Історія Криму першої половини ХХ ст. Нариси» (<https://cutt.ly/SJ8Pc3R>), «Історія Криму та кримськотатарського народу» (<https://cutt.ly/JZaYQZ9>), «Нариси із історії Криму у ХХ-ХХІ ст.: 1990-2014 рр.» (<https://cutt.ly/eXg2Jr6>), які допоможуть учням скласти уявлення про історію, культуру та мистецтво кримськотатарського народу.

Формуючи в учнів історичну свідомість на основі аналізу уроків минулого, важливо на уроках історії звертати увагу на трагічні події, які визнані геноцидами: Голодомор українського народу, Голокост, депортація кримських татар та інших народів Криму, що відбулися на українських теренах у ХХ ст.

Так, до вшанування Дня пам'яті жертв Бабиного Яру (29-30.09.2023), який став символом Голокосту та інших злочинів нацизму на окупованій території України та Східної Європи, рекомендуємо до використання ресурс «Бабин Яр: людина, влада, історія», який містить архівні документи, фотографії та наукові статті, присвячені історії Бабиного Яру від кінця ХVІІІ до початку ХХІ ст. <http://history.kby.kiev.ua/>.

Наголошуючи на роковинах Голодомору 1932-1933 років – геноциді українського народу, особливу увагу слід приділити набуттю учнями історичних знань та осмисленню ними обставин виникнення, перебігу та наслідків сталінської політики творення голоду.

Упродовж 2023-2024 навчального року Україна традиційно відзначатиме роковини важливих історичних подій, доцільно, щоби ці події знайшли своє відображення як на уроках історії, так і позанавчальний час, а це такі, як:

- 90-ті роковини Голодомору 1932-1933 років в Україні (День пам'яті – 25.11.2023);
- 80-ті роковини депортації кримських татар та інших народів Криму (18.05.2024);
- 75 років із часу прийняття Генеральною асамблеєю ООН Конвенції про геноцид (09.12.2023);
- 75 років із часу прийняття Генеральною асамблеєю ООН Загальної декларації прав людини (10.12.2023).

При відзначенні 80-х роковин депортації кримських татар та інших народів Криму, учителям історії стануть у нагоді наступні матеріали:

- Крим: 5 років окупації. Право на спротив (<http://surl.li/iavpnm>);
- Усний журнал «Крим: 5 років окупації. Право на спротив» (<http://surl.li/iavqgd>);
- (Не)окупований Крим. 5 років потому (<http://surl.li/iavqgn>);
- Історія Криму та кримськотатарського народу (навчальний посібник) (<http://surl.li/iavqtd>).

З метою вшанування мужності та героїзму громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території – в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Указ Президента України від 26.02.2020 № 58/2020 «Про

День спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя») рекомендуємо на уроках історії та в позанавчальний час приділити увагу питанню спротиву окупації АРК та міста Севастополя (<https://www.youtube.com/watch?v=v-oZUgbV47A>).

Для належної організації навчання історії та відзначення віхових подій, доцільно використовувати офіційні Інтернет-сторінки державних установ, громадських організацій та інституцій, зокрема:

- Український інститут національної пам'яті (<https://uinp.gov.ua/>);
- Інститут історії України НАН України (<http://history.org.ua/uk>);
- Громадський проєкт «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт» (<http://likbez.org.ua/en/>);
- Історична правда (<https://www.istpravda.com.ua/>);
- Електронний архів українського визвольного руху (<https://avr.org.ua/>).

Основи правознавства

У 2023-2024 навчальному році залишаються чинними навчальні програми: «Основи правознавства» для закладів загальної середньої освіти, 9 клас (35 годин, 1 година на тиждень); для класів суспільно-гуманітарного напрямку (правовий профіль) «Правознавство. 10-11 класи (профільний рівень)» (105 годин на рік, 3 години на тиждень). Програми названих навчальних предметів розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України: www.mon.gov.ua.

Навчання учнів 9 класу, у 2023-2024 навчальному році, має бути організовано відповідно до оновленої навчальної програми (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.06.2022 № 698 «Про надання грифа оновленим навчальними програмам») із урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів [5].

З електронними версіями підручників з основ правознавства, які рекомендовано Міністерством освіти і науки України, можна ознайомитися на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» за покликанням: <https://cutt.ly/cKulzIP>.

Акцентуємо увагу, що метою навчання основам правознавства на базовому рівні загальної середньої освіти є надання учням основ правових знань, виховання поваги до гідності людини, права, державотворчих і правотворчих традицій, любові до держави Україна, забезпечення умов для формування правової культури, правових орієнтирів і правомірної поведінки.

Опанування учнями знань з предмета має бути спрямоване на формування у них системи цінностей, правосвідомості, правової культури, пробудження їхнього інтересу до права, заохочення до свідомої реалізації, застосування й дотримання правових норм.

Звертаємо увагу, що засобом інтеграції ключових і предметної (правової) компетентностей є наскрізні лінії (громадянська відповідальність, підприємливість, фінансова грамотність, екологічна безпека і розвиток, здоров'я і безпека), формування яких на уроках сприятиме виробленню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвиватиме здатність застосовувати набуті знання у різних навчальних і життєвих ситуаціях.

З метою формування та розвитку предметних умінь учнів, рекомендуємо використовувати пізнавальні завдання та інтерактивні методи навчання (робота в групах, навчаючи-вчучся, обері позицію тощо).

Звертаємо увагу (з метою активізації пізнавальної діяльності учнів, усунення їхнього перевантаження) на чіткі орієнтири оцінювання результатів навчання учнів (знань, умінь і навиків), які зазначені у навчальній програмі з основ правознавства.

Звертаємо увагу, на те, що особливістю правової науки є об'ємний теоретичний матеріал і значна кількість понять, які відображають факти державно-правових відносин. Тому, належна увагу на уроках має бути приділена формуванню правових понять із урахуванням вікових особливостей учнів.

Роботу над формуванням в учнів понять доцільно здійснювати через навчальну (складати план, конспект, тези) і розумову діяльність (аналізувати, узагальнювати, конкретизувати, доводити); систему пізнавальних завдань (складання юридичного словника за статтями закону, виявлення в тексті та пояснення правових понять тощо).

На уроках правознавства, з метою формування предметної (правової) компетентності для практичного застосування учнями знань, рекомендуємо: здійснювати аналіз правових ситуацій і фрагментів нормативно-правових актів, розв'язувати правові задачі, складати за зразком юридичні документи.

Обов'язковим складником навчання учнів основам правознавства є практичні заняття. Метою таких занять є поглиблення теоретичних (правових) знань учнів, розвиток їхнього мислення; формування й удосконалення предметних умінь дев'ятикласників, через застосування ними нових знань, практичних вправ і набуття ціннісного досвіду.

Учителю, під час проведення таких уроків, слід зосередити увагу на: формуванні та вдосконаленні учнями вмінь щодо використання джерел права; застосуванні правової інформації, узагальненні вивченого матеріалу, висловлюванні власного ставлення до правових подій, явищ і процесів.

Особливе місце, під час практичних занять із основ правознавства, посідає робота учнів із джерелами права. Тому, зусилля вчителя мають спрямовуватися на вироблення в учнів умінь шукати, аналізувати нормативно-правові акти, застосовувати їх положення.

Орієнтирами формулювання пізнавальних і дослідницьких завдань для учнів на практичних заняттях є програмові вимоги до результатів навчання (знання, уміння, навиків). При визначенні форм, змісту, обсягу домашніх завдань, методів їх організації та способів перевірки, учителю слід враховувати специфіку навчального предмета, пізнавальні можливості учнів, їхні вікові особливості, вольові якості тощо. Зміст і форма домашніх завдань із основ правознавства мають складатися з обов'язкових, призначених усім учням завдань і варіативних (проблемних, логічних, творчих) завдань, із яких учні, за бажанням, обирають ті, що відповідають їхнім здібностям і пізнавальним інтересам.

Домашні завдання мають бути спрямовані на підвищення пізнавальної активності та самостійності учнів, а саме на: закріплення, поглиблення та розширення знань, умінь і навиків; підготовку учнів до активного сприймання

нового матеріалу; розвиток в учнів мислення; формування їхніх умінь і навиків самостійної роботи.

Звертаємо увагу, що під час оцінювання процесу та результатів навчання предмета «Основ правознавства», доцільно використовувати на уроках: усне опитування, тестові та письмові завдання. Вибір методів, способів і форм оцінювання вчитель здійснює з урахуванням характеру об'єктів оцінювання (усні відповіді, письмові роботи, участь у дискусіях, рольових іграх, написання есе, створення презентацій тощо), самооцінювання та взаємооцінювання.

З метою ознайомлення учнів із темою захисту прав людини через призму основних положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ); розуміння учнями прав людини, сутності та еволюції розвитку прав людини; взаємодії людини з державою, рекомендуємо до використання в освітньому процесі онлайн-курси, з якими можна ознайомитися за покликаннями: «Європейський механізм захисту прав людини» (<http://surl.li/fdens>), «Людина та держава» (<http://surl.li/hrdyw>), «Сімейне право та права людини» (<http://surl.li/hrdzd>), «Права людини в освітньому просторі» (<http://surl.li/aawbx>) тощо.

Під час навчання основ правознавства у 9 класі необхідно враховувати зміни в законодавстві України, що відбулися протягом минулого та поточного року.

Громадянська освіта

У 2023-2024 навчальному році продовжено вивчення у 10 класах інтегрованого курсу «Громадянська освіта» (70 годин на рік, 2 години на тиждень).

Навчання учнів громадянській освіті має бути спрямовано на реалізацію мети загальної середньої освіти – розвиток і соціалізація особистості, формування її національної самосвідомості, громадянської позиції, світоглядних орієнтирів, критичного мислення, дослідницьких та аналітичних умінь тощо.

Звертаємо увагу на те, що, лише за умов навчання в демократичній атмосфері, занурення в дискусії та самостійні дослідження, долучення до виконання соціально значимих проєктів, учні опанують основні навички активної, свідомої, осмисленої участі в житті власної держави, так і світу, для якого характерні глобалізація, взаємозалежність, людське різноманіття тощо.

Щоби навчання громадянської освіти було ефективним, учитель має: розуміти інтереси учнів, пов'язувати навчання з реальним життям, знаходити на уроці місце для різних думок і концепцій тощо.

Навчальний матеріал громадянської освіти має бути побудований на сучасних засадах розвитку громадянського суспільства та демократії в Україні; вихованні поваги до людської гідності й дотримання прав людини, верховенства права, неупередженості, рівності, толерантності тощо.

Учителю доцільно, у міру можливостей, добирати індивідуальні завдання та корегувати очікувані результати, ураховуючи «сильні і слабкі сторони» учнів.

Навчання громадянській освіті має бути інтегрованим, ціннісно-орієнтованим та інтерактивним. Формування громадянської компетентності учнів на уроках інтегрованого курсу «Громадянська освіта» має здійснюватися з

урахуванням вікових та психолого-педагогічних особливостей десятикласників; створенням на уроці атмосфери творчої співпраці, взаєморозумінням; спонуканням учнів до обміну думками, враженнями тощо.

Звертаємо увагу, що під час вивчення навчального предмета «Громадянська освіта», важливо формування в учнів умінь критично мислити та аналізувати інформацію, розуміти роль і значення громадянського суспільства, толерантно ставитися до думок інших, здійснювати зважений і раціональний вибір тощо.

Окрім того, навчання громадянській освіті має бути спрямовано на формування в учнів однієї зі складових громадянської компетентності – інформаційно-медійної: уміння шукати, аналізувати, оцінювати інформацію, медіаповідомлення, соціальні ситуації, а також виявляти маніпуляції.

Звертаємо увагу, що формування медіаграмотності учнів на уроках громадянської освіти, сьогодні, нерозривно пов'язане з навиками здобувачів освіти перемагати сумніви, протистояти впливам і маніпуляціям.

З метою розвитку критичного мислення та формування в учнів медіаграмотності, рекомендуємо до використання: інтернет-видання «Детектор медіа» (<https://detector.media/>), портал «Медіаосвіта і медіаграмотність» (<http://surl.li/ketyl>) тощо.

На уроках інтегрованого курсу «Громадянська освіта», працюючи з різними джерелами (статті, фотографії, фрагменти фільмів, реклама, матеріали навчальних сайтів, сторінки в соціальних мережах), варто вчити учнів критичному аналізу медіатекстів, використовуючи ті вправи та завдання, які покликані навчити здобувачів освіти не «загубитися» в інформаційному потоці та сприятимуть добору корисної та правдивої інформації.

До використання в освітньому процесі, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти рекомендує онлайн-посібник із медіаграмотності для підлітків – «МедіаДрайвер», основна мета якого – навчити підлітків орієнтуватися у світі медіа та критично сприймати інформацію, із цим посібником можна ознайомитися за покликанням: <http://mediadriver.online/book/>.

З метою розвитку в учнів навиків оцінювання медіаповідомлень, розуміння власної ролі у запобіганні інфомедії та відповідального ставлення до поширення інформації, рекомендуємо ознайомитися з матеріалами Академії української преси за покликанням: <http://surl.li/hsyvy>.

З метою формування в учнів, на уроках громадянської освіти, інформаційної компетентності рекомендуємо до використання: посібник «Онлайн», який містить теоретичний матеріал про безпечну поведінку в інтернеті (<http://surl.li/adcik>); навчальний посібник з цифрового громадянства та безпеки «Обачність. Пильність. Захист. Ввічливість. Сміливість» (<http://surl.li/bjwxy>); посібник із протидії мові ненависті через освіту прав людини «Закладики» (<https://rm.coe.int/16806f9aec>).

Важливою методичною умовою формування медіаграмотності учнів на уроках інтегрованого курсу «Громадянська освіта» є використання проектної діяльності. Участь у проектах надасть можливість залучити кожного учня до активної діяльності; сприятиме розвитку інформаційно-цифрової, соціальної,

громадянської компетентностей. Створення шкільної газети, сайту класу, блогу, рекламного ролику, відеоскрайбінгу, інтерактивного плакату, дають змогу залучити кожного учня до активної діяльності, сприяють розвитку інформаційно-цифрової та громадянської компетентностей.

Для виховання самостійної, творчої особистості, здатної вільно орієнтуватися в існуючому медіапросторі, важливим є впровадження вчителем, під час навчання, кейс-технологій. Саме застосування цієї технології створює умови для розвитку в учнів умінь аналізувати і визначати проблему, вести дискусію, формулювати, висловлювати, відстоювати свою точку зору і оцінювати позицію опонента, приймати рішення (з урахуванням конкретних умов і наявності фактичної інформації, отриманої з кейсу).

Повномасштабне вторгнення Росії на територію України призвело до багатьох викликів у суспільно-політичному житті як нашої країни, так і всього світу. Зокрема, одним із них є зростання внутрішньо переміщених осіб. Громадяни України, щоб уникнути насилля та переслідування з боку російського агресора, вимушені залишати свої домівки для збереження власного життя та життя близьких. З метою осмислення учнями вимушеного переміщення людей і його наслідків, варто на уроках громадянської освіти приділяти увагу проблемам внутрішньо-переміщених осіб і біженців; розуміння учнями термінів: «біженці», «міграція» і «притулок».

За умов протистояння агресивній антиукраїнській пропаганді, особливого значення набуває збереження та розвиток громадянської освіти.

З метою формування у здобувачів освіти медіаграмотності, протистояння ворожій пропаганді та маніпулюванні їхньої свідомості, рекомендуємо навчально-методичний посібник «Медіаосвіта в огні», підготовлений Академією української преси, із яким можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/hsyxj>.

Усвідомлюючи важливість поширення знань із міжнародного гуманітарного права для українського суспільства, як частини міжнародних зобов'язань нашої держави, розуміючи пріоритетність питань, пов'язаних із питаннями деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, рекомендуємо до використання в освітньому процесі навчально-методичний посібник «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право» [1], із яким можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/glyzj>.

На уроках громадянської освіти варто акцентувати увагу на: питаннях забезпечення та захисту прав людини (прав дитини) в умовах збройного конфлікту; основних положеннях міжнародного гуманітарного права; принципах міжнародного гуманітарного права щодо ведення воєнних дій; ролі правозахисних організацій і правозахисників. Окрім того, важливо підкреслити зв'язок міжнародного гуманітарного права з гуманністю, мораллю, релігійними нормами тощо: звернути увагу на важливість знань основ першої медичної допомоги.

З метою розуміння учнями війни, як найжорстокішого прояву збройного конфлікту, під час вивчення теми «Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти», доцільно звернути увагу на міжнародну відповідальність держави

за агресію, перспективи створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, характеризувати повноваження Ради Безпеки ООН, у випадку агресії та проблеми застосування відповідних механізмів щодо агресії Росії проти України тощо.

Так, під час вивчення тем розділу 3 «Людина в соціокультурному просторі», рекомендуємо використовувати освітню платформу Stories that Move (<https://www.storiesthatmove.org/uk/>).

З метою інтеграції НАТОзнавства у навчання громадянської освіти, формування в учнів знань із питань безпеки, рекомендуємо посібник «НАТО – сила, що захищає мирних громадян» [4] (<http://surl.li/hsyyg>).

Під час розгляду, на уроках громадянської освіти, питань: поняття лобізму, причини та наслідки корупції в економіці та політиці, шляхи подолання корупції тощо, рекомендуємо до використання інформаційні матеріали Офісу Національного агентства з питань запобігання корупції, із якими можна ознайомитися за покликанням: <https://prosvita.nazk.gov.ua/>.

Звертаємо увагу, на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (рубрика «Вчимося в умовах воєнного стану», підрубрика «Поради методистів навчально-методичного відділу координації освітньої діяльності та професійного розвитку», вкладка «Тека педагога в умовах воєнного стану» містить методичну скарбничку, у якій, для організації освітнього процесу на допомогу вчителю правознавства в умовах воєнного стану, розміщено навчальний посібник «Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як?», відеоматеріали: «Соціальне підприємництво», «Лобіювання інтересів та корупція» (<http://soippo.edu.ua/index.php/4854-na-dopomogu-vchitelyu-pravoznavstva-v-umovakh-voennogo-stanu>).

До використання в освітньому процесі пропонуємо інтернет-джерела з прав людини, які розміщено на сайті Сумського ОІППО мобільна сторінка методиста, у рубриці «На допомогу вчителю правознавства в умовах воєнного стану» за покликанням: <https://cutt.ly/3Kuzk3T>.

Наголошуємо, що основою оцінювання з предмета «Громадянська освіта» залишаються програмові очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів: мінімальний обсяг громадянознавчих знань; основні вміння та навички, які зазначено в навчальній програмі; формування ціннісного ставлення учнів до суспільних подій, явищ і процесів тощо.

Використані та основоположні джерела

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник. Друге видання / Войтенко О., Єлігулашвілі М., Козорог О., Короткий Т., Потапова В., Стокоз О., Хендель Н. ; за заг. ред. Короткого Т.. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2021. 268 с.

2. Дистанційний формат взаємодії суб'єктів освітньої діяльності : методичні рекомендації / за ред. І.В. Удовиченко. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2021. 200 с.

3. Лист Міністерства освіти і науки України від 14.08.23 № 1/12038-23 «Про переліки навчальної літератури та навчальних програм,

рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023-2024 навчальному році».

4. НАТО – сила, що захищає мирних громадян / Бакка Т., Волошенюк О., Желіба О., Євтушенко Р., Мелещенко Т., Мальований О., Мокрогуз О.; за ред. Волошенюк О., Дьоми С. К. : ВСВСДГО, 2019. 164 с.

5. Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.06.2022 № 698 «Про надання грифа оновленим навчальними програмам».

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2023 р. № 782 «Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні».

7. Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання, за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України».

Методист громадянської та історичної
освітньої галузі навчально-методичного
відділу координації освітньої діяльності
та професійного розвитку Сумського ОШПО

О.В. Третьякова

(Підпис наявний в оригіналі)

**Методичні рекомендації
щодо вивчення змісту навчального предмета «Інформатика»
у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.**

Організація освітнього процесу з інформатики в 7-11 класах в умовах правового режиму воєнного стану здійснюється на засадах компетентнісного підходу, відповідно до Законів України «Про освіту» [1], «Про повну загальну середню освіту» [2], Постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні», наказу Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні», урахуваючи безпекову ситуацію в Україні, із гарантуванням безпечних умов навчання для всіх учасників освітнього процесу.

Необхідною умовою організації освітнього процесу з інформатики в умовах воєнного стану є виконання Указу Президента України Володимира Зеленського від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання», дотримання сигналів оповіщення та послідовності безпекових дій.

Зазначаємо, що основний алгоритм дій учителів під час повітряної тривоги розроблено та оприлюднено Міністерством освіти і науки України (<http://surl.li/coxla>), ключові рекомендації для школярів «Абетка безпеки» (<http://surl.li/dnmlp>) надано Департаментом комунікації Міністерства внутрішніх справ України.

Рекомендуємо вчителям інформатики для організації освітнього процесу з інформатики в умовах воєнного стану:

- опрацювати методичні рекомендації, розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України «Як убезпечити себе в кіберпросторі під час онлайн-навчання: поради держспецзв'язку» (<http://surl.li/czedp>);
- ознайомитися з матеріалами «Як діяти закладу освіти та учасникам освітнього процесу під час повітряної тривоги» (<http://surl.li/gslsl>);
- опрацювати на освітній онлайн-платформі «Зрозуміло!» онлайн-курс для освітян «Психологічна безпека дорослих та дітей під час повітряної тривоги у школі» (<http://surl.li/cybak>);
- пройти онлайн-курс «Спільно до навчання: ефективна та безпечна освіта під час війни» на платформі «Освіторія» (<https://osvitoria.university/spilnodonavchannya/>).

З метою надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, їхньої адаптації до нових викликів і випробувань, рекомендуємо:

- опрацювати методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» (<http://surl.li/hqvsl>);

- використовувати матеріали, розміщені на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<http://surl.li/btoop>);
- ознайомитися з матеріалами курсу «Реальне навчання» (<https://osvitoria.university/realnavchannia/>);
- опрацювати навчально-методичний посібник «Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу» (<http://surl.li/hquqh>);
- використовувати матеріали каталогу «Спільнотека» платформи «Спільно до навчання» (<https://spilnoteka.org/catalog/>);
- опрацювати курс психосоціальної підтримки «Школа стійкості» (<http://surl.li/hoqwq>);
- використовувати чат-бот «Спільно для вчителів», який містить корисні посилання з підтримки власного ментального здоров'я, навчальні практики роботи з учнями, а також простір для нотаток про психологічний стан школярів.

У разі дистанційного формату навчання, рекомендуємо дотримуватися Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти [3], Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти [5].

Доцільно використовувати технології дистанційного та змішаного навчання, можливості бази ресурсів (відео, дидактичні матеріали, інструменти) платформи «УМІТИ» (<https://umity.in.ua/resources/>), освітнього ресурсу МійКлас (<https://www.miyklas.com.ua/p/informatica>).

Розподіл годин на вивчення інформатики у 7-9 класах здійснюється відповідно до навчального плану Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня [6], у 10-11 класах – відповідно до навчального плану Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня [7].

Проведення курсів за вибором та факультативів з інформатики здійснюється за рахунок варіативної складової навчальних планів Типових освітніх програм закладів загальної середньої освіти II, III ступеня [6, 7], перелік навчальних програм факультативів і курсів за вибором подано за покликанням – <http://surl.li/aceym>.

Зазначаємо, що поділ класу на підгрупи унормовано наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах».

Акцентуємо увагу, що в 2023-2024 навчальному році навчання інформатики в 7-11 класах закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься за чинними програмами, розміщеними на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua):

- 7-9 класи (початок вивчення з 2 класу) «Інформатика» 5-9 класи, програма для загальноосвітніх навчальних закладів (<http://surl.li/euwf>);
- 8-9 класи – навчальна програма курсу «Інформатика», 8-9 класи (поглиблене вивчення) (<http://surl.li/hsvul>);

– 10-11 класи – навчальні програми рівня стандарту та профільного рівня (<http://surl.li/euwg>).

Перелік підручників з інформатики для 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти зазначено у додатку до наказу Міністерства освіти і науки України від 11.04.2023 № 415 «Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 10 (11) класу закладів загальної середньої освіти».

Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 навчальному році, розміщено за покликанням – <http://surl.li/aceym>.

Акцентуємо увагу, що електронні версії підручників з інформатики для 7-11 класів розміщено на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України (<http://surl.li/bsifs>). Із інформаційними матеріалами з інформатики (навчальні програми, підручники, посібники, онлайн ресурси) можна ознайомитися на офіційному сайті Сумського ОППО в розділі «Куферок корисних застосунків» (<http://surl.li/hsxyk>).

Необхідною умовою організації освітнього процесу з інформатики є постійне використання комп'ютерної техніки, різних цифрових пристроїв, із метою забезпечення формування діяльній складовій освітньої компетентності.

Рекомендуємо дотримуватися принципу «1 учень – 1 комп'ютер» або забезпечити використання учнями власних девайсів – за умови, що це сприятиме формуванню відповідного вміння та отриманню очікуваного результату навчання.

Вибір апаратного та програмного забезпечення для використання на уроках інформатики здійснюється з урахуванням необхідності досягнення зазначених у навчальній програмі результатів навчання, технічних можливостей закладу загальної середньої освіти, форми навчання (очна чи дистанційна), за умови відповідності його вимогам нормативних документів.

Для успішного виконання вимог навчальної програми, рекомендовано підключення комп'ютерного класу до швидкісного Інтернету з використанням відповідних фільтрів і брандмауерів для унеможливлення доступу учнів до сайтів, що містять негативний контент.

Наголошуємо на дотриманні санітарно-гігієнічних норм та безпеки життєдіяльності під час освітнього процесу з інформатики відповідно Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти [5], зокрема:

- чергування видів навчальної діяльності під час проведення навчального заняття;

- безперервна тривалість навчальної діяльності з технічними засобами навчання впродовж навчального заняття;

- проведення вправ із рухової активності та вправ гімнастики для очей після занять із застосуванням технічних засобів навчання (додаток 3 «Комплекси вправ з рухової активності та комплекс вправ гімнастики для очей» до

Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти (пункт 22 розділу III) [5].

Звертаємо увагу на реалізацію прикладної спрямованості навчального предмета «Інформатика» під час виконання запланованих тематичних практичних робіт, розв'язання компетентнісних задач, виконання індивідуальних і групових навчальних проєктів.

Для опанування змісту навчального матеріалу з інформатики, рекомендуємо застосовувати різні форм (індивідуальні, парні, групові й колективні) організації діяльності учнів і інноваційні методи навчання (активні, інтерактивні, проблемні, евристичні, дослідницькі, проєктні).

З метою формування та розвитку громадянських компетентностей учнів у процесі навчання інформатики, рекомендуємо використовувати онлайн ресурс «Тулбокс для вчителів. Вправи та матеріали для формування та оцінки громадянських компетентностей» (<http://surl.li/vqfo>).

Наголошуємо, що організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності в кабінеті інформатики здійснюється відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти [4].

З метою безпечної та комфортної роботи в Інтернеті, рекомендуємо опрацювати «Курс із мережевого етикету й безпеки» Google Україна (<http://surl.li/swoe>). Цей курс містить текстові матеріали, відеоролики та завдання, які допоможуть учителям інформатики інтегрувати вивчення мережевого етикету та правил безпеки в навчальну програму.

Доцільно опрацювати навчальний посібник із цифрового громадянства й безпеки, розроблений Google, у співробітництві з Альянсом із захисту безпеки користувачів в Інтернеті, – «Обачність. Пильність. Захист. Ввічливість. Сміливість» (<http://surl.li/dnhbc>), який містить матеріали та методики, необхідні для навчання основ безпеки в Інтернеті.

З метою розвитку професійної компетентності вчителів інформатики в умовах оновлення змісту освіти, рекомендуємо опрацювати інформацію, розміщену на:

- Національній онлайн-платформі для розвитку цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта» (<https://osvita.diia.gov.ua/>);
- Національній платформі можливостей професійного розвитку педагогічних працівників «EdWay» (<https://edway.in.ua/>);
- платформі «Вчимо» (<https://vchymo.com/>);
- освітній платформі «УМІТИ» (<https://umity.in.ua/>);
- інтернет ресурсі «Навчайте, де б ви не були» (<http://surl.li/ajmid>).

З метою розвитку самоосвітньої компетентності вчителів інформатики, варто опрацювати курси та тренінги з напряму «Інформатика» на платформах для організації навчання та підвищення кваліфікації учителів: Піфагор (<https://pifa.com.ua>), Atoms HUB (<https://hub.atoms.com.ua>), ITeacher (<https://iteacher.com.ua>), Рух. Освіта (<https://ruh.com.ua/>), Дистанційна Академія «TeachHub» (<http://teach-hub.com>), EdWay (<https://edway.in.ua/>).

Продуктивна самоосвітня діяльність учителя інформатики є необхідною умовою професійного зростання педагога та запорукою його успішної практичної діяльності.

Використані та основоположні джерела

7. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

8. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

9. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>.

10. Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-18#Text>.

11. Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>.

12. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти II ступеня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0405729-18#Text>.

13. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0408729-18#Text>.

Методист інформатичної освітньої галузі
навчально-методичного
відділу координації освітньої діяльності та
професійного розвитку Сумського ОППО

Т.В. Светлова

(Підпис наявний в оригіналі)

**Методичні рекомендації
щодо вивчення змісту навчального предмета «Хімія» у 7-11 класах закладів
загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.**

У 2023-2024 навчальному році організація освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти відбуватиметься відповідно до Законів України «Про освіту» (2017 року) і «Про повну загальну середню освіту» (2020 року) з урахуванням вимог і рекомендацій правового режиму воєнного стану. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні», навчальний рік триватиме з 1 вересня 2023 року до 28 червня 2024 року.

Указом Президента України від 26.07.2023 № 451 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» [11], воєнний стан подовжено з 18.08.2023 строком на 90 діб. У зв'язку з цим, пріоритетними залишаються питання організації безпечного освітнього середовища для усіх учасників освітнього процесу та національно-патріотичного виховання, зокрема:

- організація очного, дистанційного чи змішаного форматів навчання у залежності від наявних безпекових умов;
- реагування на сигнали сповіщення «Увага! Повітряна тривога» відповідно до вимог чинного законодавства та правил внутрішнього розпорядку, що діють у закладі освіти;
- реалізація Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1];
- проведення загальнонаціональної хвилини мовчання о 9 годині 00 хв.
- забезпечення психологічної стійкості учасників освітнього процесу та дотримання психологічного комфорту під час проведення навчальних занять. Ознайомитися з техніками психологічного розвантаження можна на сторінках офіційних сайтів: Міністерства освіти і науки України (<https://cutt.ly/mHUffbh>); Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://cutt.ly/1HUfO9a>); Освіта Сумщини (<https://cutt.ly/qHUftjk>); Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (<https://cutt.ly/OHSAtj2>).

Питання організації освітнього процесу, виконання освітньої програми та навчального плану є внутрішнім питанням кожного закладу освіти, його педагогічної ради. Завдання вчителя – вжити відповідні заходи щодо виконання календарно-тематичного планування, із дотриманням вимог державного стандарту загальної середньої освіти (2011 року) та санітарного регламенту [7], незалежно від форми організації освітнього процесу.

У 2023-2024 навчальному році вивчення предмета «Хімія», буде відбуватися відповідно до чинних навчальних програм, зокрема:

- «Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7-9 класи» (7 клас – 1,5 год/тижд., 8-9 класи – по 2 год/тижд.);
- «Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням хімії. 8-9 класи» (по 4 год/тижд.);

- «Програма з хімії для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту) (1,5 і 2 год/тижд. відповідно);
- «Програма з хімії для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти (профільний рівень)» (4 і 6 год/тижд. відповідно).

Зазначені вище програми розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України (<https://cutt.ly/wnfwXcG>). Їх зміст реалізується через навчальне і навчально-методичне забезпечення, що має гриф Міністерства освіти і науки України і щорічно оновлюється у переліку навчального забезпечення на сайтах Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua) та Інституту модернізації змісту освіти (<https://cutt.ly/4QFFdl6>).

Для тих вчителів, які виходять працювати в очний та змішаний формати навчання, наголошуємо, що на початку навчального року / у дату першого заняття в кабінеті хімії, необхідно провести первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності в кабінеті хімії із фіксацією його у відповідному журналі. Вимога, щодо проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності перед лабораторними та практичними роботами, з їх фіксацією у класному журналі, залишається чинною для всіх форм навчання. Організація процесу навчання на уроках хімії має відбуватися у предметному кабінеті, вимоги до якого прописані у методичному посібнику «Кабінет хімії – безпечний освітній простір», розміщеному на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти → мобільна сторінка методиста → учителю хімії → охорона праці (<https://cutt.ly/JZl4D3i>).

Наголошуємо, що методика навчання хімії має базуватися на основі чинного Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти 2011 року та Державного стандарту загальної середньої освіти 2020 року, що впроваджується поступово. Звертаємо увагу на наступні вимоги:

- освітній процес базується на ціннісних орієнтирах (повага до особистості, рівний доступ до освіти, академічна доброчесність, вільна особистість учня, культура здорового способу життя, комфортне освітнє середовище, утвердження людських чеснот, активна громадянська позиція, любов до рідного краю) [10];
- методика навчання актуалізує реалізацію компетентнісного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, інтегрованого й інклюзивного (за потреби) підходів;
- очікувані результати навчання орієнтовані на формування наскрізних умінь, ключових і предметних компетентностей [10];
- актуальними стають: розвиваючі технології навчання; активні й інтерактивні методи, що реалізують принцип дитиноцентризму; цифровізація та діджиталізація освітнього процесу.

Рекомендуємо використовувати цифрові освітні ресурси, що значно спростять процес візуалізації навчального матеріалу хімічного змісту. Це буде сприяти розвитку образного мислення в учнів, зокрема: сайт інтерактивних симуляцій PhET (<https://cutt.ly/3ZlYZSX>), програмне забезпечення від компанії Mozaik (<https://www.mozaweb.com/uk/>), освітній мобільний застосунок ArBook (<https://arbook.info/>), віртуальний навчальний симулятор «Labster» (<https://www.labster.com/>), «Збірник відеозавдань із природничих дисциплін. Хімія» (<https://cutt.ly/EZcpUmz>).

Потрібно зауважити, що обов'язковим елементом освітнього процесу є якісна організація системи оцінювання, складовими якої є формувальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання, державна підсумкова

атестація, зовнішнє незалежне оцінювання. Проведення поточного та підсумкового оцінювання для педагогів не є новим, і базується на очікуваних результатах, що зазначені у навчальних програмах з предмета. Формульне ж оцінювання охоплює відстеження прогресу навчальних досягнень учнів з навчального предмета. Здебільшого воно проводиться вербально і за змістом несе інформацію про позитивні результати в навчальній діяльності учня та рекомендації щодо її покращення. Для ознайомлення з особливостями проведення формульованого оцінювання рекомендуємо опрацювати матеріали методичного порадилика «Оцінювання учнів 5 класу під час вивчення інтегрованих курсів природничої освітньої галузі НУШ» (<http://surl.li/hyzcx>) та обласного науково-методичного семінару «Актуальні питання щодо реалізації модельних навчальних програм природничої освітньої галузі у закладах загальної середньої освіти під час адаптаційного циклу навчання в «Новій українській школі»» (<http://surl.li/hyzgc>), що були розроблені для учителів інтегрованих курсів/навчальних предметів, які реалізуються відповідно до Концепції «Нова українська школа».

Нагадуємо, що вивчення навчального предмета «Хімія» за оновленими програмами та навчально-методичними матеріалами розпочнеться у 2024-2025 навчальному році.

Звертаємо увагу, що заповнення сторінок класного журналу предмета «Хімія» здійснюється відповідно до Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів [3] та вказівок до ведення класного журналу [4]. За умови ведення класного журналу в електронному форматі [8], доцільно керуватися технічними можливостями та інструкціями до їх використання.

Дія на території України воєнного стану спричинила збільшення кількості дітей, які навчаються за індивідуальною формою здобуття освіти (екстернатна, сімейна, педагогічний патронаж). У зв'язку з цим нагадуємо, що організація освітнього процесу для них має відбуватися відповідно до Положень про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти [5] та про організацію дистанційного формату навчання [6], а також методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні [9]. Тому, учителям хімії доцільним буде для цих дітей адаптувати навчальний контент, що розроблявся для дистанційного формату навчання, розглянути можливість оптимізації кількості і змісту навчального матеріалу з акцентом на асинхронне навчання. За потреби і можливості доцільним буде використання національної платформи «Всеукраїнська школа онлайн», цифрових освітніх ресурсів з навчального предмета, що будуть сприяти відпрацюванню умінь та навиків в учнів, методичних напрацювань, що розміщені на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти у вкладці «Учителю хімії» (<http://surl.li/jydcpr>), зокрема: збірники тестових завдань для учнів 7-11 класів, дидактичні матеріали «Практичний аспект використання технології графіки на уроках хімії» (для основної і старшої школи), досліди з хімії для зручного навчання. Також, необхідно спланувати консультації, відповідно до норм чинного законодавства.

Звертаємо увагу, що оцінювання результатів навчання, зокрема підсумкове (тематичне, семестрове, річне), має відбуватися відповідно до зазначених вище нормативних документів, із урахуванням умов (територіальне перебування,

технічні можливості, психоемоційний стан тощо), у яких перебувають здобувачі освіти.

Вагомим викликом для педагогів є необхідність організації заходів щодо подолання освітніх втрат у дітей, що були викликані різними можливостями закладів освіти організувати якісну систему освіти протягом трьох останніх років. У зв'язку з цим, рекомендуємо учителям хімії на початку 2023-2024 навчального року провести діагностичні роботи (у рамках загальношкільного моніторингу або ж окремо з предмету) для виявлення освітніх втрат в учнів, і, на підставі одержаних даних, – розробити систему заходів з їх подолання. Учитель може запровадити: перегляд навчальних програм та їх адаптацію до нових умов (наприклад, збільшити кількість годин на повторення або виокремлення окремих тем уроків на самостійне опрацювання тощо); розроблення додаткового навчального контенту з ключових тем; створення інтегрованих груп учнів, які потребують допомоги вчителя; проведення додаткових консультацій тощо. З цього питання рекомендуємо опрацювати матеріали Українського центру оцінювання якості освіти «Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання» (<http://surl.li/gkswk>). Також, на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти у вкладці «Учителю хімії» (<http://surl.li/jycqh>) розміщено узагальнюючі схеми для повторення навчального матеріалу у 8-10 класах, що можуть стати у нагоді на початку навчального року.

З огляду на участь України у Міжнародному дослідженні PISA у 2025 році, про що свідчить підписана у лютому 2023 року угода (<http://surl.li/jydiy>), виникає потреба у підготовці до нього українських школярів. Дослідження PISA не перевіряє предметні знання, а оцінює, наскільки учні здатні використовувати здобуті знання, уміння та навички в реальному житті. Провідною компетентністю, що запланована для перевірки у 2025 році буде природничо-наукова грамотність, що формується саме засобами навчальних предметів природничої освітньої галузі. Тому, у нагоді можуть стати зразки завдань, що розміщені у збірниках:

- «Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018» (зразки завдань у додатку А) (<http://surl.li/xuvz>);
- «PISA: природничо-наукова грамотність» (<http://surl.li/dbymw>);
- «Європейська якість навчання для кращої успішності учнів» (збірник завдань для розвитку природничо-наукової компетентності учнів у форматі PISA) (<http://surl.li/jydof>);
- «Збірник завдань для перевірки грамотності» (за технологією PISA) (<http://surl.li/jydra>).

Також, рекомендуємо ознайомитися із «Рамковим документом з природничо-наукової освіти PISA-2025» (<http://surl.li/jydpk>), де зазначено нове бачення щодо природничо-наукової компетентності, яка формується у процесі здобуття природничо-наукової освіти.

Ще одним важливим напрямом діагностування якості хімічної освіти є участь учнів у ЗНО/НМТ з цього предмета. Тому нагадуємо про необхідність використання під час підготовки учнів до випробувань програми підготовки до ЗНО з хімії (<https://testportal.gov.ua/proghim/>), та, з метою тренування, – тестів минулих років, які розміщені на офіційному сайті Українського центру оцінювання якості освіти (<https://testportal.gov.ua/testy-mynulyh-rokiv/>).

У 2023 році предмет «Хімія» було включено до переліку предметів за

вибором; особливістю цього річного тестування стало його проведення в комп'ютерному форматі. Із демонстраційним варіантом тесту з хімії рекомендуємо ознайомитися за посиланням <http://surl.li/fvwox>, а з комп'ютерним варіантом для тренування – <https://lv.testportal.gov.ua/chemistryTest/>.

Список використаних та основоположних джерел

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (м. Київ від 25.04.2019 № 2704-VIII зі змінами та доповненнями). URL : <https://cutt.ly/GX7keOx>

2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (Київ, 16.01.2020 № 463-IX). URL: <https://cutt.ly/OXRduYl>.

3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 № 496 «Про затвердження Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів». URL : <http://surl.li/abrgv>

4. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 10.05.2011 № 423 «Про затвердження єдиних зразків обов'язкової ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів і форм власності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0423736-11#Text>

5. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2016 № 8 «Про затвердження Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0184-16#Text>

6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115 «Деякі питання організації дистанційного навчання». URL: <https://cutt.ly/oZXQbaY>.

7. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25.09.2020 № 2205 «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text>

8. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.08.2022 № 707 «Про затвердження Інструкції з ведення ділової документації у закладах загальної середньої освіти в електронній формі». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1029-22#Text>

9. Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 563 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0563729-23#Text>

10. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти. URL: <https://cutt.ly/WHyJPDi>.

11. Указ Президента України від 26.07.2023 № 451/2023 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні». URL: <http://surl.li/eahch>

Методист з хімії навчально-методичного
відділу координації освітньої діяльності
та професійного розвитку Сумського ОППО

А.В. Метейко

(Підпис наявний в оригіналі)

**Методичні рекомендації
щодо вивчення змісту навчального предмета «Географія» у 7-11 класах
закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н. р.**

Серед важливих освітніх викликів, пов'язаних з військовою агресією Російської Федерації в Україні, у 2023-2024 навчальному році актуальним залишається питання безпечної і якісної організації освітнього процесу з географії.

Звертаємо увагу, що щоденно о 09 годині 00 хвилин у закладах освіти має проводитись загальнонаціональна хвилина мовчання за співвітчизниками, загиблими внаслідок збройної агресії Росії проти України [6].

У педагогічній діяльності та взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, в умовах воєнного стану, важливо зберігати рівновагу, впевненість та спокій. Тому, учитель географії має володіти уміннями та навиками захисту від стресу та збереження психологічної рівноваги.

Процес започаткованих змін у новій українській школі не змінює сенсу географічної освіти, що має значний гуманістичний та інтегративний потенціал, відіграє важливу, а можливо, й основну роль, – в оновленні світогляду людини на глобальному і особистісних рівнях [2].

Навчальний предмет «Географія» забезпечує формування наукової картини світу на міжпредметному рівні, а також сприяє формуванню вмінь учнів досліджувати її.

Наголошуємо, що нині, суттєвою вимогою організації освітнього процесу з географії є ефективне використання вчителями в роботі з учнями можливостей комп'ютерних технологій, уміння надихати, мотивувати учнів, підтримувати психологічно.

Основними формами здійснення освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти залишається очна, дистанційна або змішана.

Для забезпечення дистанційного навчання здобувачів освіти учитель географії може створювати власні вебресурси або використовувати вебресурси з освітніх сайтів «Всеукраїнська школа онлайн» (<https://lms.e-school.net.ua>), «Мій Клас» (<https://www.miyklas.com.ua>), «На урок» (<https://naurok.com.ua/test/create>), Classtime (<https://www.classtime.com/uk>), Class Dojo (<https://numl.org/.850191>), LearningApps (<https://learningapps.org>) тощо.

Акцентуємо увагу, що під час організації дистанційного та змішаного навчання, потрібно виважено обирати електронні освітні ресурси, урахувавши їх дидактичну доцільність, фактологічну коректність змісту, відповідність його навчальній програмі.

Варто зазначити, що ефективною моделлю змішаного навчання є «віртуальний перевернутий клас».

Для опанування учнями навчального матеріалу з курсів географії, учителі

мають комплексно застосовувати інноваційні засоби, форми, методи та прийоми навчання. Серед інтерактивних методів і форм перевагу слід надавати дидактичним іграм, а саме: квестам, вікторинам, рольовим сюжетним іграм, навчальним конференціям, диспутам тощо.

Особливе значення в дидактико-методичній організації навчання має його зв'язок з життям; практикою застосування здобутих уявлень, знань, навиків поведінки у життєвих ситуаціях.

У 2023-2024 навчальному році навчання учнів здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

– для основної школи (7-9 класи): «Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Географія. 6-9 класи (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698 «Про надання грифа оновленим навчальним програмам») та «Навчальна програма для учнів 8-9 класів закладів загальної середньої освіти з поглибленим вивченням географії» (лист Міністерства освіти і науки України від 25.08.2020 № 1/11-5718 «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України») [4, 5];

– для старшої школи: «Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту). 10-11 кл. Географія» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698 «Про надання грифа оновленим навчальним програмам») та «Географія. 10-11 класи. Профільний рівень» (наказ Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифа Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти») [3].

Навчальна програма курсу географії в 6-8 класах (стандарт) розрахована на 70 годин (2 год. на тиждень), у 9 класі – 52 години (1,5 год. на тиждень). Програма курсу у 8-9 класах (поглиблене вивчення) розрахована на 105 годин у кожному класі (3 год. на тиждень). Учні 10 класів продовжать вивчення географії на рівні стандарту (52 години, 1,5 години на тиждень) та на профільному рівні (175 годин, 5 годин на тиждень). Учні 11 класу вивчатимуть географію на рівні стандарту (35 годин, 1 година на тиждень) та на профільному рівні (175 годин, 5 годин на тиждень) (<https://numl.org/.107961>).

Інформуємо, що зміст навчальних програм реалізується в освітньому процесі через навчальне забезпечення, що має гриф Міністерства освіти і науки України. Перелік навчального забезпечення щорічно оновлюється і розміщується на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України (<https://cutt.ly/4QFFdl6>).

Нагадуємо, що електронні версії підручників з географії для 7-9 та 10-11 класів закладів загальної середньої освіти розміщено на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України (<https://cutt.ly/anfrs7i>).

Звертаємо увагу, зміни, що було внесено в 2022-2023 навчальному році до змісту навчальної програми з географії для 10 класу закладів загальної середньої освіти, стали підставою для проведення конкурсу та надання грифу «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» оновленим підручникам з географії для 10 класу (<https://numl.org/.997091>):

– Географія. Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Бойко В.М., Брайчевський Ю.С., Яценко Б.П.).

– Географія. Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Сovenko В.В.).

– Географія. Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Довгань Г.Д.).

– Географія. Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Кoberник С.Г., Коваленко Р.Р.).

Зауважуємо, що основні зміни в навчальних програм з географії для 8, 10, 11 класів закладів загальної середньої освіти пов'язані зі зміною сучасної глобальної суспільно-економічної та геополітичної ситуації в світі. Саме тому, під час вивчення тем, що характеризують політико-географічне, геополітичне положення, населення, економіку України тощо важливо використовувати достовірну інформацію, реальні факти.

Акцентуємо увагу на деяких аспектах вивчення географії у 2023-2024 навчальному році.

Так, у програмі з географії для 8, 10, 11 класів закладів загальної середньої освіти теми, пов'язані з вивченням демографічних процесів населення світу та України, містять питання біженців та внутрішньопереміщених осіб.

З огляду на зазначене, доречним є виконання досліджень з таких тем: «Статус внутрішньо переміщених осіб і біженців», «Надання Україні військової допомоги різними країнами світу», «Навчання географії за кордоном», «Проекти, що сприятимуть подоланню наслідків війни».

Окрім цього, з навчальної програми для 10 класу (рівень стандарту) було вилучено навчальний матеріал, пов'язаний з країною Білорусь та деякі теми, що стосувалися Російської Федерації. Натомість тему «Країни Азії» доповнено матеріалом про Республіку Корею, оскільки її економічна модель може бути прикладом для України.

Водночас, внесено окремі зміни щодо формулювання змісту окремих тем.

Так, у курсі «Географія: Україна у світі: природа, населення» (8 клас) (Розділ IV. Населення України та світу. Тема 1. Демографічні процеси та статеві-віковий склад населення світу та України), урахувавши обставини воєнного часу, учитель має розглянути чинники, що впливають на кількість населення, напрями міграційних потоків в Україні, поняття «біженці» та «внутрішньопереміщені особи», що додано для вивчення.

Під час вивчення курсу «Географія: Регіони та країни» (10 клас) (Розділ I. Європа. Тема 1. Загальна характеристика Європи), розповідаючи про населення Європи (демографічні процеси, природний та механічний рух, демографічна політика), важливо використовувати нову актуальну інформацію про сучасні міграційні процеси України в контексті війни.

У курсі «Географія: Географічний простір Землі» (11 клас) (Розділ IV. Суспільна географія України. Тема 2. Населення України) запропоновано зміни щодо формулювання змісту теми. Учителю варто приділити увагу поясненню таких понять, як «біженці» та «тимчасово переміщені особи», а також акцентувати увагу на динаміці міграційних процесів.

Певні акценти варто зосередити на темах, що пов'язані з питаннями становлення української нації, війни, розвитку міжнаціональних, торгівельних та культурних відносин між країнами.

У всіх курсах географії вивчається наскрізна тема «Зв'язки України з країнами світу». Виходячи з обставин ворожого відношення Російської Федерації до України, слід оптимізувати навчальний матеріал, у якому згадується Російська Федерація.

З цією метою доречним буде, під час вивчення теми «Країни Європи» (курс «Географія: регіони та країни», 10 клас), скоротити до мінімуму години на вивчення теми «Росія» (інформуючи про специфіку «добросусідства»).

Під час вивчення теми «Україна в геополітичному вимірі» курсу «Географія: регіони та країни» 10 клас (розділ VI. Україна в міжнародному просторі) та теми «Українська держава» курсу «Географічний простір Землі» 11 клас (розділ IV. «Суспільна географія України»), учителям географії доречно зосередити увагу учнів на той факт, що в умовах сучасної геополітичної ситуації, пов'язаної зі збройною агресією Росії проти України, пріоритетними напрямками зовнішньої політики України є партнерство з Європейським Союзом, Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії, Сполученими Штатами Америки.

Ураховуючи, що головною загрозою національній державності та суверенітету України є війна, розв'язана Російською Федерацією, варто не залишати поза увагою учнів партнерство нашої держави з організацією Північноатлантичного договору – НАТО.

Акцентуємо увагу на використанні, під час підготовки до уроку та в процесі навчання, – україномовного контенту.

Пріоритетом виховної роботи на уроці географії має бути патріотичне виховання. Завдання вчителя географії полягає в тому, щоби, окрім міцних знань, засобами шкільної географії забезпечити виховання людини-патріота, людини-громадянина, основними рисами якої є національна свідомість, почуття любові до своєї Батьківщини.

Наголошуємо, що важливою частиною шкільної географічної освіти є краєзнавчий аспект. Краєзнавчий матеріал на уроках і в позанавчальній роботі вчитель має використовувати залежно від дидактичних цілей і виховних завдань. Він є джерелом теоретичних знань і, як підтвердження їх істинності, – засобом пізнання і об'єктом розв'язання пізнавальних практичних завдань у процесі навчання географії.

Планування практичної складової з географії має здійснюватися з урахуванням практичних робіт, досліджень, проєктів, що обумовлено навчальною програмою. При цьому, обов'язковим для оцінювання в кожному семестрі є дві практичні роботи (за вибором учителя).

Протягом навчального року учень, за бажанням, може обрати 1-2 дослідження запропонованої тематики та виконати їх індивідуально або в групі. У подальшому результати дослідження презентуються учнями та обов'язково оцінюються вчителем (<https://numl.org/.587961>). У виборі теми дослідження рекомендуємо враховувати регіональні особливості, наявне

навчально-методичне забезпечення та матеріально-технічне оснащення.

Тривалість практичних робіт учитель установлює залежно від ступеня складності, кількості завдань та специфіки відповідної теми. Зауважуємо, що адаптувати освітній процес до реальних життєвих ситуацій допоможе залучення учнів до виконання досліджень, тематика яких може бути як змінена вчителем у рамках вивчення відповідної теми, так і запропонована ним на вимоги часу.

Створення презентацій до уроків, організація проєктної роботи учнів у формі електронного звіту – презентацій, ментальних карт, кросенсів тощо, використання вебресурсів, інтерактивних сервісів освітніх електронних платформ під час дистанційної та змішаної форм навчання, електронних карт і атласів, інтерактивних сервісів є основою проєктування уроків з географії.

Наголошуємо, що під час організації досліджень, проєктної діяльності, дискусій, виконання практичних робіт, домашніх завдань, варто використовувати джерела інформації (підручники, посібники, атласи, робочі зошити, наукову літературу) українських авторів.

Також інформуємо, що основними видами оцінювання є поточне та підсумкове (тематичне, семестрове, річне) (<https://numl.org/.958471>).

Оцінювання результатів навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.04.2011 № 329 «Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти» (zareestrovano в Міністерстві юстиції України від 11.05.2011 за № 566/1934 (<https://numl.org/.188471>) та унормовані наказом Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти» (<http://surl.li/coqns>).

Чільне місце у процесі навчання географії вчитель має приділити формуванню в учнів прикладних географічних умінь і навиків, що обумовлює безпосереднє втілення набутих географічних знань у практику, отримання географічної інформації з різноманітних джерел знань та її використання на практиці.

Особливу увагу варто приділити оволодінню учнями уміннями й навиками графічно-знакового навчального моделювання, до яких належать здатності застосовувати різноманітні географічні навчальні моделі, насамперед графічно-знакові. Одним із різновидів цього типу вмій є картографічні та геоінформаційні, до яких належать різноманітні вміння й навик роботи учнів з паперовими, цифровими та іншими географічними картами [1].

Нагадуємо, що навчально-методичне забезпечення, необхідне для вивчення географії, розміщено в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в 5-11 класах закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою на сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

Пропонуємо також скористатися методичними матеріалами, що

розміщено на сайті комунального закладу «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» в рубриках:

- сторінка методиста (учителю географії) (<https://numl.org/.608681>);
- учимося в умовах воєнного стану (<https://numl.org/.480191>);
- куферок корисних застосунків (<https://numl.org/.901291>).

Наголошуємо, що реформування освітньої галузі на основі концептуальних засад нової української школи покликано змінити погляд на сучасну систему освіти. Особливо актуальним воно є в умовах воєнного стану в Україні, оскільки вимагає посилення уваги на формування випускників школи, як цілісних особистостей, усебічно розвинених, здатних бути патріотами й інноваторами.

Використані та основоположні джерела

1. Вішнікіна Л.П., Топузов О.М. Структура предметної географічної компетентності учнів (рекомендації для вчителів географії. URL: <https://numl.org/.064781>.

2. Методичні рекомендації щодо викладання географії у 2019-2020 навчальному році. URL: <https://numl.org/.347961>.

3. Навчальні програми для 10-11 класів. Географія. URL: <https://numl.org/.107961>.

4. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Географія. 6-9 класи. URL: <https://numl.org/.866881>.

5. Навчальна програма для учнів 8-9 класів закладів загальної середньої освіти з поглибленим вивченням географії». URL: <https://numl.org/.060191>.

6. Указ Президента України № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України». URL: <https://numl.org/.032881>.

Методист з географії та економіки
навчально-методичного відділу
координації освітньої діяльності та
професійного розвитку Сумського ОППО

В.Д. Попов

(Підпис наявний в оригіналі)

**Методичні рекомендації
щодо вивчення змісту навчальних предметів «Біологія» та «Біологія і
екологія» у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.**

Навчання біології та екології полягає у формуванні в учнів природничо-наукової компетентності, реалізації засвоєння системи інтегрованих знань про закономірності функціонування живих систем, їх розвиток і взаємодію, взаємозв'язок із довкіллям; розуміння біологічної картини світу та цінності таких категорій, як життя, природа, здоров'я; свідомого ставлення до природи як універсальної, унікальної цінності; застосування знань з біології та екології у повсякденному житті, оцінювання їх ролі для сталого (збалансованого) розвитку людства, науки, технологій.

В умовах запровадженого воєнного стану в країні, під час організації освітнього процесу (Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні») рекомендуємо вчителям біології та екології сконцентрувати увагу не лише на формуванні та розвитку в учнів ключових і предметної компетентностей, а і на їхній психологічній підтримці.

Учні, які перебувають під дією постійного стресу, нервової напруги, страху, хвилюванні, що викликані військовою агресією зі сторони Росії, потребують від учителів підтримки, відчуття безпеки. Рекомендуємо, під час зустрічей (онлайн чи офлайн), проводити бесіди, психологічні хвилини, виконувати різні вправи та завдання, руханки, метою яких є зменшення емоційного напруження та стресу. Ознайомитися з посібником, де зібрано приклади ігор та занять для дітей у незвичних обставинах «Чим зайняти дитину в надзвичайній ситуації» можна за покликанням: <http://surl.li/frjnj>.

З метою вшанування пам'яті, громадянської відваги та самовідданості, стійкості та героїчного подвигу воїнів, полеглих під час виконання бойових завдань із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, мирних громадян, які загинули унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, Президент Володимир Зеленський підписав Указ від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України». Документом встановлено проведення щоденно о 09 годині 00 хвилин загальнонаціональної хвилини мовчання, якої необхідно дотримуватися і в закладах освіти.

У залежності від безпекової ситуації в кожному населеному пункті організація освітнього процесу в закладах освіти може відбуватися: в очному режимі, дистанційному режимі, за змішаною формою.

У 2023-2024 навчальному році навчальні предмети «Біологія» у 7-9 класах та «Біологія і екологія» у 10-11 класах закладів загальної середньої освіти учні вивчатимуть за такими навчальними програмами:

– програма з біології для 6-9 класів закладів загальної середньої освіти (оновлена), затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від

07.06.2017 № 804 (<http://surl.li/cnovr>);

– програма з біології для 8-9 класів закладів загальної середньої освіти з поглибленим вивченням біології, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013 № 983 (<http://surl.li/abdyw>);

– програма з біології і екології для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти: рівень стандарту, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 (<http://surl.li/cnovv>);

– програма з біології і екології для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти: профільний рівень, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 (<http://surl.li/cnovx>).

Розподіл годин у програмах є орієнтовним. Це дає право вчителю творчо підходити до реалізації їх змісту: самостійно обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах одного навчального року, але так, щоби не порушувалась логіка його викладу; змінювати орієнтовну кількість годин, визначених програмами для вивчення тем або розділів, та час проведення шкільних екскурсій, використовуючи для цього резервні години або години навчальної практики; добирати об'єкти для вивчення та включати в зміст освіти приклади зі свого регіону [1].

Для повторення, систематизації, узагальнення навчального матеріалу, контролю та оцінювання результатів навчання учнів, проведення семінарів, захисту проєктів тощо, учитель може використовувати резервні години навчальної програми [1].

Практична спрямованість програми з біології забезпечується проведенням лабораторних і практичних робіт, лабораторних досліджень, дослідницького практикуму, проєктів, демонстрацій, екскурсій [1].

Практичні та лабораторні роботи виконуються учнями з метою закріплення або перевірки засвоєння навчального матеріалу, формування практичних умінь і навиків та оцінюються вчителем. На виконання практичної роботи може виділятися окремий урок. Виконавши практичну чи лабораторну роботу, учні в зошитах оформлюють звіт про роботу або підсумки. Виконання практичних робіт оцінюється у всіх учнів, при цьому оцінюванню підлягають, перш за все, практичні вміння, визначені завданнями щодо результатів роботи: уміння налаштувати мікроскоп, виготовляти мікропрепарат, порівнювати, тобто знаходити спільні й відмінні ознаки біологічних об'єктів; уміння розрізняти отруйні гриби, визначати, які кімнатні рослини можна вирощувати у приміщенні з певними характеристиками середовища тощо. Лабораторні роботи теж обов'язково оцінюються. Відпрацювання пропущених учнем лабораторних, практичних, контрольних робіт є недоцільним.

Виконання лабораторних досліджень фіксується в класному журналі на сторінці «Зміст уроку». Програмою не визначено оцінювання лабораторних досліджень, оскільки метою їх реалізації є – набуття учнями нових знань у процесі діяльності та формування спеціальних умінь.

Дослідницький практикум визначає самостійну (або за допомогою дорослих) роботу учнів у позанавчальний час.

Акцентуємо увагу, що з метою стимулювання пізнавальної діяльності учнів, у програмі визначено виконання та захист проєктів дослідницького спрямування з представленням результатів роботи. Форма представлення

результатів проєкту може бути різною: у вигляді повідомлень, презентації, виготовлення буклетів, планшетів, альбомів тощо.

При виставленні тематичних оцінок учитель на власний розсуд може враховувати (або ні) оцінку за ведення учнівських зошитів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до орієнтовних вимог оцінювання, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти». Основними видами оцінювання є поточне, тематичне, семестрове, річне та державна підсумкова атестація. Тематичне оцінювання здійснюється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми, відповідно до вимог навчальних програм [2].

З предметів «Біологія» та «Біології і екологія» має бути проведено по одній тематичній контрольній роботі: у першому й другому семестрах. Проведення семестрової контрольної роботи у програмах не визначено. Контрольні роботи оформляються в зошиті для контролю знань або на окремих проштампованих аркушах паперу.

Під час проведення занять із біології та екології особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Акцентуємо увагу педагогічних працівників на листі Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України від 01.02.2012 № 1/9-72 «Про інструктивно-методичні матеріали «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів», у якому зазначено порядок проведення навчання з питань охорони праці, види інструктажів із безпеки життєдіяльності, що мають проводитися з учнями тощо.

Перелік засобів навчання й обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій зазначено в наказі Міністерства освіти і науки України від 29.04.2020 № 574 «Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій» (<http://surl.li/qwsj>). Рекомендуємо керуватися зазначеним вище переліком під час поповнення чи оновлення матеріально-технічної бази кабінету біології [3].

Важливою складовою біологічної освіти є формування екологічного мислення та відповідальної поведінки. Рекомендуємо вчителям проводити інформаційно-просвітницькі заходи, акції, челенджі, бесіди, щодо важливості сортування сміття, збору вторинної сировини, енергозбереження, охорони природи рідного краю тощо. Відповідно до Національного плану управління відходами до 2030 року, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 № 117 «Про затвердження Національного плану управління відходами до 2030 року» (<http://surl.li/cnozd>), у закладах освіти доцільно проводити заходи з підвищення обізнаності учнів із управління відходами, сортування сміття.

Для покращення стану довкілля, поліпшення якості життя і здоров'я українців, забезпечення екологічної безпеки, уряд затвердив план дій з охорони навколишнього природного середовища (Розпорядження Кабінету міністрів України від 21.04.2021 № 443-р «Про затвердження національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року»): <http://surl.li/cnozf>. Рекомендуємо вчителям біології і екології використовувати в

роботі розроблені Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України та Міністерством освіти і науки України інформаційні, методичні, дидактичні та навчальні матеріали.

З метою виявлення і розвитку в учнів творчих здібностей, інтересу до наукової (науково-дослідницької) діяльності, сприяння професійній орієнтації школярів в Україні та підготовки учнів до участі в I-IV етапах Всеукраїнських учнівських олімпіадах з біології, екології рекомендуємо використовувати матеріали сайту навчально-наукового центру «Інститут біології та медицини» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (<http://surl.li/fbjxz>).

Корисні матеріали для вчителів біології та екології, що можуть використовуватися педагогами, розміщено та постійно оновлюються на офіційному сайті комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, зокрема у рубриці «Сторінка методиста», де створені теки: «Дистанційне навчання», «Тека вчителя біології під час воєнного стану», «НМТ/ЗНО з біології» тощо (<http://surl.li/hilgo>).

Використані та основоположні джерела

1. Лист Міністерства освіти і науки України від 11.08.2020 № 1/9-430 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2020-2021 навчальному році». URL: <http://surl.li/himcm>.

2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти». URL: <http://surl.li/csinr>.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 960-р «Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти)». URL: <http://surl.li/uxcv>.

Методист з біології та екології навчально-методичного відділу координації освітньої діяльності та професійного розвитку Сумського ОППО

М.В. Кісільова
(Підпис наявний в оригіналі)

**Методичні рекомендації
щодо вивчення змісту навчального предмета «Основи здоров'я»
у 7-9 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.**

Основи здоров'я – інтегрований навчальний предмет, що за змістом об'єднує питання здоров'я та безпеки життєдіяльності. Для реалізації означеної мети реалізується завдання предмету «Основи здоров'я»: розвиток самозарадності учнів через особисту та культурну ідентифікацію, активну громадянську позицію, підприємництво; формування відповідальності за навколишнє середовище, добробут та стабільність у майбутньому, а також розуміння критеріїв життя крізь призму фізичного, психічного, духовного та соціального розвитку.

Організація освітнього процесу з предмета «Основи здоров'я» в умовах очного та дистанційного навчання не повинна призводити до перевантаження учнів та має відбуватися в безпечних і нешкідливих умовах здобуття освіти. У країні триває війна. Освітній процес, у разі погіршення безпекової ситуації в населеному пункті, може здійснюватися в дистанційному режимі або за змішаною формою.

У 2023-2024 навчальному році, під час організації освітнього процесу, рекомендуємо вчителям використовувати матеріали інтернет-ресурсів щодо дій здобувачів освіти в умовах воєнного стану:

- посібник для освітян «Як розповідати школярам про мінну безпеку», розроблений Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні (<http://surl.li/hglfl>);
- посібник із прикладами ігор та занять для дітей у незвичних обставинах «Чим зайняти дитину в надзвичайній ситуації» (<http://surl.li/frjnj>);
- інструкції для дітей як діяти у надзвичайних ситуаціях у вигляді постерів (<http://surl.li/hglia>);
- правила поведінки цивільного населення під час війни, військового стану: <http://surl.li/btaht>.

Президент України Володимир Зеленський, з метою вшанування пам'яті, героїчного подвигу воїнів, полеглих під час виконання бойових завдань із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, мирних громадян, підписав Указ від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України», згідно з яким встановлено обов'язкове проведення щоденно о 09 годині 00 хвилин загальнонаціональної хвилини мовчання.

Під час проведення уроків з учнями, доцільно вчителям проводити бесіди, психологічні хвилини, виконувати різні вправи та завдання, руханки, метою яких є зменшення емоційного напруження та стресу в учнів, у зв'язку зі вторгненням Росії в Україну. Пропонуємо добірку матеріалів психологічної підтримки та допомоги за покликанням: <http://surl.li/cnuhc>.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 405 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня», на вивчення предмета визначена 1 година на тиждень.

У 2023-2024 навчальному році навчання предмета «Основи здоров'я» у 6-9 класах здійснюватиметься за навчальною програмою, затвердженою наказом Міністерством освіти і науки України від 03.08.2022 № 698 (<http://surl.li/csgwf>). Наголошуємо, що до навчальної програми з основ здоров'я розміщено додаткові теми, які пропонуються вивчати на початку навчального року, а саме [4]:

- захисні дії під час повітряної тривоги, авіа нальоту, обстрілу тощо;
- укриття: бомбосховища, підвали, «дві стіни» тощо;
- маршрут евакуації від школи (дому) до бомбосховища тощо;
- вибухонебезпечні та незнайомі предмети (міни, снаряди тощо);
- виживання в екстримальних ситуаціях (під завалом, під час відсутності води, електрики, каналізації тощо);
- як поводитися з озброєними людьми (особливо з окупантами);
- невідкладна домедична допомога: опіки, кровотеча, травми;
- психологічна самопомога: подолання стресу, страху, тривоги; розвиток емоційного інтелекту.

Рекомендуємо, під час проведення уроків з основ здоров'я, використовувати інтерактивні методи навчання, що ґрунтуються на активній участі всіх учнів: робота в групах, обговорення, мозковий штурм, розробка концептуальних карт, рольові ігри, дискусії, творчі проекти, інтерв'ю, аналіз життєвих ситуацій, екскурсії, моделювання розв'язання проблеми тощо.

Ознайомитися з навчальною та методичною літературою, навчальними програмами курсів за вибором та факультативів з основ здоров'я, які рекомендовані Міністерством освіти і науки України та зазначені в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, можна на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<http://surl.li/cnovh>).

Виокремлення в навчальній програмі таких інтегрованих змістових ліній, як «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність» спрямовано на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях [3]. На сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» розміщено рекомендації щодо реалізації наскрізних змістових ліній на основ здоров'я (<http://surl.li/cnprt>).

Звертаємо увагу, що невід'ємними складовими 4 наскрізних змістових ліній є життєві навички, які відпрацьовуються на уроках предмета «Основи здоров'я»: навички ефективного спілкування, співчуття, попередження і розв'язання конфліктів; протидії тиску, погрозам, дискримінації; спільної діяльності та співробітництва; самоусвідомлення та самооцінки, самоконтролю; аналізу проблем і прийняття рішень; визначення життєвих цілей та програм, мотивації успіху та тренування волі тощо.

Учителям слід звертати увагу учнів і батьків на сумісну працю під час

виконання завдань, які спрямовані на моделювання певних життєвих ситуацій. У навчальній програмі визначено участь дорослих у виконанні завдань (у навчальній програмі позначені «*»), зокрема, щодо моделювання способів конструктивного розв'язання конфліктів, складання рейтингу телепередач тощо.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з основ здоров'я здійснюється відповідно до орієнтовних вимог щодо оцінювання, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти». Об'єктом оцінювання є знання, уміння, емоційно-ціннісне ставлення до навколишньої дійсності, правила поведінки учнів у життєвих ситуаціях [2].

Оцінювання рівня навчальних досягнень учнів має відбуватися постійно, на всіх етапах формування здоров'язбережувальної компетентності. Особливістю оцінювання здоров'язбережувальної діяльності дітей є відзначення позитивного, навіть мінімального їхнього досягнення у школі, вдома, громаді, для чого необхідна тісна співпраця вчителів з батьківською громадою.

Основними видами оцінювання навчальних досягнень учнів з основ здоров'я є поточне та підсумкове (тематичне, семестрове, річне).

Контрольні роботи у процесі вивчення предмету не передбачені. Практичні завдання проводяться у межах певного уроку і є його невід'ємною частиною, тому окремо практичні завдання не оцінюються, чи оцінюються як будь-який вид діяльності учнів, який можна об'єктивно оцінити.

Оцінка з основ здоров'я має бути інструментом підтримки і заохочення на досягнення позитивних змін у знаннях, уміннях, мотиваціях і реальній поведінці. Тому, необхідно позитивно оцінювати кожний крок учня, спрямований на:

- опанування навиками здорового способу життя, його позитивна спрямованість на ведення такого способу життя; практичні дії, які він виконує при відпрацюванні кожної теми;
- підвищення рівня знань про здоров'я і безпеку життєдіяльності, здоровий спосіб життя; уміння використовувати здобуті знання для зміцнення здоров'я;
- набуття навиків, що сприяють розвитку та взаємозв'язку усіх складових здоров'я (фізичній, соціальній, психічній та духовній);
- позитивне ставлення до здорового способу життя [1].

Звертаємо увагу, що в основу навчання змісту предмета «Основи здоров'я» покладено одну з педагогічних методик – освіту на засадах розвитку життєвих і спеціальних навиків, що спрямована на формування здорової та просоціальної особистості [1].

Доцільними на уроках «Основи здоров'я» будуть завдання на проведення власних спостережень; розв'язування проблем з повсякденного життя; проведення інтерв'ю, опитувань, експериментів.

Корисні матеріали для вчителів основ здоров'я, що можуть використовуватися педагогами, розміщено та постійно оновлюються на офіційному сайті комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, зокрема у рубриці «Сторінка методиста», де створені теки: «Дистанційне навчання», «Тека вчителя основ здоров'я під час

воєнного стану», «Здорове харчування» тощо (<http://surl.li/huypf>).

З метою підвищення власної професійної майстерності, рекомендуємо вчителям основ здоров'я ознайомитися із відео-рядом конкурсних випробувань «Методичний практикум», «Майстер-клас», «Урок» першої п'ятірки конкурсантів першого туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2023» у номінації «Основи здоров'я» за покликанням: <http://surl.li/huzbd>. На сайті Міністерства освіти і науки України у рубриці «Віртуальна галерея конкурсу» можна переглянути відео-ряд конкурсних випробувань відбіркового та фінального етапів першої п'ятірки конкурсантів другого туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2023» у номінації «Основи здоров'я» за покликанням: <http://surl.li/huzgw>.

Використані та основоположні джерела

1. Воронцова Т.В., Пономаренко В.С. та інші. Принципи освіти на основі розвитку життєвих навичок у курсі «Я досліджую світ». Київ: Видавництво «Алатон», 2018. 33 с.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».
3. Навчальні програми для учнів 6-9 класів. URL: <http://surl.li/abjwi>.
4. Оновлено зміст навчальних програм закладів загальної середньої освіти. URL: <http://surl.li/csji11>.

Методист соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі навчально-методичного відділу координації освітньої діяльності та професійного розвитку Сумського ОІППО

М.В. Кісільова

(Підпис наявний в оригіналі)

**Методичні рекомендації
щодо вивчення змісту навчального предмета «Фізична культура»
у 7-11 класах закладів загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.**

Одним із головних питань в Україні є розв'язання проблем зі здоров'ям у дітей та формування у них основ здорового способу життя. Відповідно, під час організації освітнього процесу в закладах освіти, пріоритетним завданням постає навчання учнів відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної й суспільної цінності.

Країна перебуває в стані війни, на території всієї держави введено воєнний стан, у зв'язку з цим, освітній процес в закладах освіти може відбуватися: в очному режимі; дистанційному режимі; за змішаною формою. Також, Указом Президента введено обов'язкове проведення щоденно о 09 годині 00 хвилин загальнонаціональної хвилини мовчання, якої необхідно дотримуватися під час проведення уроків, незалежно від режиму навчання.

У попередні роки, період з 01.09 до 01.10 кожного навчального року, із метою адаптації учнів до навантажень на уроках фізичної культури, прийом навчальних нормативів не здійснювався, а уроки мали рекреаційно-оздоровчий характер із помірним навантаженням. Рекомендуємо у 2023-2024 навчальному році, урахувавши вплив на учнів умов воєнного стану, збільшити період адаптації учнів до фізичних навантажень за рішенням педагогічної ради та унормувати наказом директора закладу освіти.

У 2023-2024 навчальному році, під час організації освітнього процесу, рекомендуємо вчителям використовувати матеріали інтернет-ресурсів щодо дій здобувачів освіти в умовах воєнного стану:

- посібник для освітян «Як розповісти школярам про мінну безпеку», розроблений Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні (<http://surl.li/hglfl>);
- посібник із прикладами ігор та занять для дітей у незвичних обставинах «Чим зайняти дитину в надзвичайній ситуації» (<http://surl.li/frnj>);
- інструкції для дітей як діяти у надзвичайних ситуаціях у вигляді постерів (<http://surl.li/hglia>);
- правила поведінки цивільного населення під час війни, воєнного стану: <http://surl.li/btaht>.

Навчання учнів змісту предмета «Фізична культура» закладає основи збереження здоров'я та розвитку всіх його складових; використання вчителями комплексного підходу до формування розумових та фізичних якостей і навиків; удосконалення фізичної та психологічної підготовки до активної життєдіяльності; формування пріоритета оздоровчої спрямованості фізичних вправ та забезпечення загального культурного розвитку особистості [2].

Мета навчання фізичної культури реалізовується через:

- формування загальних уявлень про фізичну культуру, її значення в

житті людини, збереження та зміцнення здоров'я;

- розширення рухового досвіду, удосконалення навиків життєво необхідних рухових дій, використання їх у повсякденній та ігровій діяльності;
- розширення функціональних можливостей організму дитини через цілеспрямований розвиток основних фізичних якостей і природних здібностей;
- формування ціннісних орієнтацій щодо використання фізичних вправ як одного з головних чинників здорового способу життя;
- формування практичних навиків для самостійних занять фізичними вправами та проведення активного відпочинку;
- формування високих морально-вольових якостей.

Типовими освітніми програмами для закладів загальної середньої освіти на вивчення предмета «Фізична культура» в інваріантній складовій визначено – 3 год., що мають використовуватися вчителями у повному обсязі.

Опанування змісту предмета фізичної культури, як базового навчального предмета, здійснюється за навчальними програмами, що мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України [2].

Навчальні програми побудовані за модульною системою та містять складові: інваріантну (обов'язкову) – теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка; варіативну складову, яка складається з модулів.

Критеріями вибору варіативних модулів у навчальних програмах для 7-9 класів та 10-11 класів є:

- наявність матеріально-технічної бази в закладі освіти;
- регіональні спортивні традиції;
- кадрове забезпечення;
- бажання учнів (визначається обов'язковим опитуванням).

Змістове наповнення навчального предмета «Фізична культура» заклад освіти формує самостійно з варіативних модулів, що запропоновані навчальними програмами.

Медичне обстеження учнів проводиться щорічно в установленому законодавством порядку. До уроків фізичної культури та занять у спортивних гуртках (секціях) допускаються учні, які пройшли обов'язковий медичний огляд відповідно до «Положення про медико-педагогічний контроль за фізичним вихованням учнів у загальноосвітніх навчальних закладах», затвердженого спільним наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 20.07.2009 № 518/674 «Інструкція про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України від 17.08.2009 № 772/16788, не мають протипоказань щодо занять фізичною культурою і спортом та розподілені на групи для занять фізичною культурою.

Списки учнів, які належать до підготовчої та спеціальної медичної груп затверджуються наказом керівника закладу освіти на поточний навчальний рік і доводяться до відома класного керівника та вчителя фізичної культури.

Присутність учнів на уроках фізичної культури, незалежно від медичної групи, тимчасово звільнених від занять, а також тих, що не пройшли медичного обстеження, є обов'язковою. Усі учні під час проведення уроку мають бути в

спортивному одязі та взутті.

Допустиме навантаження на уроці для тих учнів, які за станом здоров'я належать до підготовчої або спеціальної груп встановлює вчитель фізичної культури. Учні, які не пройшли медичного обстеження, до навантажень на уроках фізкультури не допускаються.

Акцентуємо увагу вчителів, на кожному уроці фізичної культури з учнями проводиться інструктаж з безпеки життєдіяльності та робиться відповідний запис у класному журналі на сторінці про зміст уроку.

Наголошуємо, усі спортивні снаряди, спортивне обладнання та інвентар, що використовуються на уроках фізичної культури та спорту, згідно з чинним переліком типових навчально-наочних посібників та обладнання з фізичної культури для закладів освіти, повинно бути безпечним для здоров'я та життя учнів, а його використання має відбуватися з дотриманням вимог безпеки життєдіяльності. Звертаємо увагу вчителів на тому, що набув чинності наказ Міністерства освіти і науки України від 31.05.2023 № 648 «Про внесення змін до Типового переліку обладнання та інвентарю для фізкультурно-спортивних приміщень закладів освіти, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти» (<http://surl.li/jnrby>).

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 01.06.2010 № 521 «Про затвердження Правил безпеки під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 09.08.2010 № 651/17946), уроки фізичної культури в закладах освіти має право проводити вчитель фізичної культури або особа, яка має спеціальну освіту та кваліфікацію: тренер, керівник гуртка, групи, спортивної секції тощо.

Модернізація змісту освіти вимагає пошуку нових освітніх технологій, упровадження нетрадиційних форм і методів навчання. Але разом із тим, основною формою роботи вчителя щодо залучення дітей до систематичних занять фізичною культурою та спортом, залишається урок фізичної культури [1].

Рекомендуємо вчителям, під час проведення уроку фізичної культури:

- застосовувати елементи інноваційних методів навчання;
- забезпечити освітню, виховну, оздоровчу, розвивальну спрямованість;
- формувати в учнів уміння і навички самостійно займатися фізичними вправами;

- використовувати диференційований підхід до організації освітнього процесу з урахування індивідуальних особливостей здоров'я і фізичної підготовки учнів [1].

Під час оцінювання навчальних досягнень учнів із навчального предмета «Фізична культура» важливо брати до уваги орієнтовні навчальні нормативи, що розміщені після кожного варіативного модуля. Порядок їх проведення визначає вчитель відповідно до календарно-тематичного планування. Зазначаємо, нормативи можуть складати тільки учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.

Рекомендуємо під час оцінювання навчальних досягнень учнів із фізичної культури враховувати:

- особисті досягнення учнів протягом навчального року;
- ступінь активності учнів на уроках;
- залучення учнів до занять фізичною культурою в позанавчальний час;
- участь у змаганнях усіх рівнів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів на уроках фізичної культури може здійснюватися за такими видами навчальної діяльності, а саме:

- засвоєння техніки виконання фізичної вправи (може здійснюватися окремо від прийому навчального нормативу);
- виконання навчального нормативу (із урахуванням динаміки особистого результату);
- засвоєння теоретико-методичних знань;
- виконання навчальних завдань під час проведення уроку.

Акцентуємо увагу вчителів області на тому, що оцінка за виконання нормативу не є домінуючою під час здійснення тематичного, семестрового чи річного оцінювання. Учні мають бути мотивовані не оцінкою, а своїми особистими досягненнями у виконанні тих чи інших вправ, динамікою зростання особистих результатів.

Під час проведення уроків фізичної культури необхідно дотримуватись правил безпеки життєдіяльності (наказ Міністерства освіти і науки України від 01.06.2010 № 521 «Про затвердження Правил безпеки під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 09.08.2010 № 651/17946), та санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти зі змінами, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 20.09.2021 № 1984 «Про затвердження Змін до Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти» (<http://surl.li/hgnyz>).

Із метою залучення учнів до здорового способу життя, організації на уроках фізкультури нових видів спорту (петанк, фрізбі, чирлідінг, хортинг та інших) рекомендуємо вчителям під час освітньої діяльності використовувати наступні відеоматеріали:

- збірка всеукраїнських семінарів з фізичної культури: <http://surl.li/hhima>;
- збірки онлайн-уроків від громадської організації «JuniorS»: <http://surl.li/hhiuj>;
- освітній серіал із фізичної культури від Міністерства цифрової трансформації України: <http://surl.li/crjy>;
- дистанційне навчання на уроці фізичної культури: <http://surl.li/cndjc>.

Корисні матеріали для вчителів фізичної культури, що можуть використовуватися педагогами, розміщено та постійно оновлюються на офіційному сайті комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, зокрема у рубриці «Сторінка методиста», де створені теки: «Дистанційне навчання», «Тека вчителя фізичної культури під час воєнного стану», «НУШ: фізична культура» тощо (<http://surl.li/hmpfd>).

З метою підвищення власної професійної майстерності, рекомендуємо вчителям фізичної культури ознайомитися із відео-рядом конкурсних випробувань «Методичний практикум», «Майстер-клас», «Урок» першої п'ятірки конкурсантів першого туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2023» у номінації «Фізична культура» за покликанням: <http://surl.li/huzte>. На сайті Міністерства освіти і науки України у рубриці «Віртуальна галерея конкурсу» можна переглянути відео-ряд конкурсних випробувань відбіркового та фінального етапів першої п'ятірки конкурсантів другого туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2023» у номінації «Фізична культура» за покликанням: <http://surl.li/huzgw>.

Використані та основоположні джерела

1. Вимоги до сучасного уроку фізичної культури в початковій школі згідно нової програми за державним стандартом. URL: <http://surl.li/cqgcu>.
2. Навчальні програми для учнів 6-9 класів та 10-11 класів. URL: <http://surl.li/abjwi>.

Методист навчально-методичного
відділу координації освітньої діяльності
та професійногорозвитку Сумського ОІППО

М.В. Кісільова

(Підпис наявний в оригіналі)

**Методичні рекомендації
щодо вивчення змісту навчальних предметів «Трудове навчання»,
«Технології» та «Креслення» у 7-11 класах закладів загальної середньої
освіти у 2023-2024 н. р.**

Організація освітнього процесу з технологічної освітньої галузі залежить від безпекової ситуації в кожному населеному пункті. У разі оповіщення сигналу «Повітряна тривога», учителю необхідно забезпечити безумовне переривання освітнього процесу, що здійснюється в майстерні. Учні, у супроводі вчителя мають організовано переходити до споруд цивільного захисту та перебувати в них до скасування «Тривоги». Після відбою сигналу «Тривога» усім учасникам освітнього процесу необхідно організовано повернутися до майстерні та вчителю – скорегувати навчальну діяльність, із урахуванням психологічного стану дітей.

Відповідно до Указу Президента Володимира Зеленського від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Росії проти України», щоранку о 9.00 варто долучатися до загальнонаціональної хвилини мовчання, і з метою вшанування пам'яті, громадянської відваги й самовідданості, сили духу, стійкості та героїчного подвигу воїнів, полеглих під час виконання бойових завдань із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, мирних громадян, які загинули унаслідок збройної агресії Росії проти України [4].

У зв'язку з оголошенням в Україні воєнного стану, згідно з Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» і відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 04.04.2022 № 1/3872-22 «Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій», важливо організувати комфортний освітній процес для учнів. Під час війни дітям важливо отримувати не лише знання, але й психологічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до спільноти.

Відповідно до типових освітніх програм для закладів загальної середньої освіти на вивчення предмета трудове навчання (технології) у 2023-2024 навчальному році відводиться:

- у 7-9 класах – 1 год. на тиждень;
- у 10-11 класах (вибірково-обов'язковий предмет) – 3 год. на тиждень у 10 та 11 класах;
- у 10-11 класах (профільний предмет) – 6 год. на тиждень.

Кількість годин трудового навчання в усіх класах може збільшуватися за рахунок годин варіативної складової навчальних планів, визначених на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації. Упровадження курсів за вибором технологічного спрямування також може здійснюватися за рахунок варіативної складової.

Навчання предметам «Трудове навчання», «Технології» здійснюється за

навчальними програмами:

– з трудового навчання для закладів загальної середньої освіти 5-9 класи» (оновлена), затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804 «Про оновлені навчальні програми для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів»;

– «Технології 10-11 класи (рівень стандарту)», затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти»;

– «Технології 10-11 класи (профільний рівень)» затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти»;

Зазначені навчальні програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України – URL: <https://bitly.su/p7YKk3qK>.

Звертаємо увагу, що в навчальній програмі перелік об'єктів проектно-технологічної діяльності учнів є орієнтовним, і може бути доповнено виробами (проєктами) відповідно до матеріально-технічної бази та вподобань учнів. Це навчальні та творчі проєкти учнів, які виконуються за допомогою будь-якої технології з представлених у змісті програми, з відповідним добром конструкційних матеріалів, плануванням робіт, необхідних для створення виробу (від творчого задуму до його практичної реалізації).

Формування змісту технологічної діяльності учнів на уроках трудового навчання здійснюється на основі об'єктів проектно-технологічної діяльності, а не технологій. Це дає змогу одночасно проєктувати та виготовляти один і той самий виріб за допомогою різних основних і додаткових технологій, що є особливо зручним у класах, які не поділяються на групи.

Результатом проектно-технологічної діяльності учнів має бути проєкт (спроєктований і виготовлений виріб, чи надана послуга). У 7-8 класах – 4-6 проєктів, у 9-му класі – 2 проєкти (також 2 проєкти з технології побутової діяльності та самообслуговування в 7-8 класах, 1 проєкт у 9 класі).

Звертаємо увагу, що важливим критерієм вибору проєкту є його значущість для учня (можливість використання виробу в побуті, для реалізації виробів на шкільних ярмарках, аукціонах тощо). Практичний результат учнівського проєкту має бути:

- особистісно ціннісним;
- корисним для сім'ї, родини, класу, школи, громади;
- соціально орієнтованим або мати підприємницький потенціал.

Процес роботи над усіма проєктами в кожному класі (міні-маркетингові дослідження, зображення виробів – малюнок, ескіз, кресленик, схема), технологічні особливості їх виготовлення тощо, учні мають обов'язково відображати у робочих зошитах, а самі роботи, після їх завершення, використовувати за призначенням.

Проєкт у 9 класі виконується з урахуванням уже засвоєних технологій і відповідних знань, умінь і навиків, набутих учнями у попередніх класах. У процесі проєктування учні 9 класу мають виконати кресленики або інші зображення

деталей (ескізи, схеми, викрійки, технічні рисунки тощо), які необхідні для виготовлення виробу, що проектується.

Рекомендуємо у класах, що не поділяються на групи, під час вибору об'єкта проектно-технологічної діяльності, планувати не менш як дві основні технології (окрім об'єктів, виготовлення яких визначає застосування однієї технології: писанка, гарячі напої тощо).

При плануванні освітнього процесу вчитель самостійно визначає теми, які учням необхідно засвоїти, зважаючи на обрані для виготовлення об'єкти проектування; визначає і планує необхідну кількість навчальних годин, необхідних учням для вивчення відповідних процесів із обробки матеріалу тощо.

Рекомендуємо алгоритм складання календарно-тематичного планування:

Крок 1. Обрати об'єкти проектно-технологічної діяльності учнів (проекти) та визначити їх кількість.

Крок 2. Обрати основні та, за потреби, додаткові технології для проектування й виготовлення кожного обраного виробу.

Крок 3. Спланувати очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Крок 4. Визначити орієнтовну кількість годин, необхідних для виконання кожного проекту.

Крок 5. Сформулювати теми та зміст уроків із проектування та виготовлення кожного об'єкта проектно-технологічної діяльності учнів.

Крок 6. Спланувати теми та зміст уроків із технології побутової діяльності і самообслуговування.

У 10-11 класах «Технології 10-11 класи» (рівень стандарту) – вибірково-обов'язковий предмет – 3 год. на тиждень протягом двох років. Можливі варіанти розподілу годин наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Розподіл годин предмету «Технології 10-11 класи» (рівень стандарту)

10 клас, год. на тиждень	11 клас, год. на тиждень
3	0
2	1
1,5	1,5
1	2
0	3

У змісті програми «Технології 10-11 класи» (рівень стандарту) основну мету технологічної освіти визначено як формування в учнів здатності до самостійного конструювання цих знань і способів діяльності через призму їхніх особистісних якостей, життєвих та професійно орієнтованих намірів, самостійного набуття ними досвіду у вирішенні практичних завдань.

Програма «Технології 10-11 клас» (рівень стандарту) має модульну структуру та складається з десяти обов'язково-вибіркових навчальних модулів, із яких учні спільно з учителем обирають лише три:

- «Дизайн предметів інтер'єру»,
- «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва»,
- «Дизайн сучасного одягу»,

- «Краса та здоров'я»,
- «Кулінарія»,
- «Ландшафтний дизайн»,
- «Основи підприємницької діяльності»,
- «Основи автоматики і робототехніки»,
- «Комп'ютерне проектування»,
- «Креслення».

Структура модуля складається з очікувальних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, алгоритму проектної діяльності учнів і орієнтовного переліку творчих проектів.

На вивчення обраних навчальних модулів відводиться 105 годин. Кількість годин, що відводиться на вивчення кожного з трьох обраних модулів, учитель визначає самостійно, із урахуванням особливостей проектної діяльності учнів, матеріальних можливостей школи тощо.

Учні 10-11-х класів, де предмет «Технології» вивчається на профільному рівні, обирають спеціалізацію із переліку, за якою може здійснюватися навчання:

- автосправа;
- агровиробництво;
- деревообробка;
- елементи імідж-дизайну;
- комп'ютерна інженерія;
- кондитерська справа;
- кулінарія;
- металообробка;
- обробка інформації та програмне забезпечення ПК;
- основи дизайну;
- основи лісового господарства;
- підприємництво;
- технічне проектування;
- туристична справа;
- українська народна вишивка;
- швейна справа.

У межах технологічного профілю в 10-11-х класах також можлива професійна підготовка учнів. Наказом Міністерства освіти і науки від 23.09.2010 № 904 «Про затвердження Типових навчальних планів та Типових програм професійно-технічного навчання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів» зі змінами і доповненнями, унесеними наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 24.09.2012 № 1040 «Про затвердження Типових навчальних планів та Типових програм професійно-технічного навчання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів» (<https://bitly.su/zJvp>), затверджено Типові навчальні плани та Типові програми професійно-технічного навчання для учнів закладів загальної середньої освіти.

Професії, за якими здійснюється професійно-технічне навчання відповідно до Типових навчальних планів та Типових програм, розділено на три групи у залежності від кількості годин, що відводиться на їх опанування.

До першої групи віднесено:

- «Продавець (з лотка, на ринку)»;
- «Водій автотранспортних засобів категорії «В»»;
- «Водій автотранспортних засобів категорії «С», «С1»»;
- «Манікюрниця»;
- «Штукатур».

На опанування зазначених професій відводиться до 480 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю та 10 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До другої групи віднесено:

- «Вишивальниця»;
- «Агент з організації туризму»;
- «Оператор комп'ютерного набору»;
- «Різьбяр по дереву та бересту»;
- Інтегрована професія – «Швачка. Кравець».

На опанування зазначених професій відводиться до 540 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До третьої групи віднесено:

- «Секретар керівника (організації, підприємства, установи)»;
- «Касир (на підприємстві, в установі, організації)»;
- «Перукар (перукар-модельєр)»;
- «Молодша медична сестра з догляду за хворими»;
- «Офіціант»;
- «Секретар-друкарка»;
- «Слюсар з ремонту автомобілів»;
- «Столяр будівельний».

На опанування зазначених професій відводиться до 680 годин навчального часу: 6 годин на тиждень у 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю, по 2 години на тиждень у 10 та 11 класах за рахунок варіативної складової навчальних планів і 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

Збільшення часу навчальної практики визначається тільки для професійного навчання з метою забезпечення потрібної кількості навчальних годин. Зменшення годин навчальної практики можна уникнути за рахунок виділення (збільшення) годин з варіативної складової навчальних планів.

У випадку, коли кількість годин на опанування професії менша передбаченої навчальними планами, рекомендуємо запроваджувати профільні курси та курси за вибором профорієнтаційного спрямування, які мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України.

Здійснення професійно-технічного навчання в закладах загальної середньої освіти та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах (міжшкільних ресурсних центрах) можливе за іншими професіями, із дотриманням вимог Державних стандартів професійно-технічної освіти.

Змістове наповнення технологічного профілю також може складатися з декількох курсів за вибором «Професійні проби». Такі курси вивчаються учнями послідовно. Програми таких курсів повинні мати відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Курси за вибором «Професійні проби» можуть вивчатися

за рахунок варіативної складової навчальних планів учнями, які навчаються за будь-яким профілем.

Акцентуємо увагу на тому, що відповідно до Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у закладах загальної середньої освіти (додаток 2 до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 06.03.2002 № 229/6517, зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 09.10.2002 № 572 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128», наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 17.08.2012 № 921 «Про внесення зміни до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128», наказом Міністерства освіти і науки від 08.04.2016 № 401 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128»), клас може поділятися на групи технічних і обслуговуючих видів праці. Це відбувається за бажанням учнів та технічних можливостей закладів освіти.

Важливою складовою технологічної підготовки учнів є знання ними основ графічної грамоти. Звертаємо увагу, що вивчення курсу «Креслення» в 11 класах технологічного профілю відбувається в обсязі 2 год. на тиждень за навчальною програмою «Креслення. 11 клас» (лист Державної установи «Інститут модернізації змісту освіти» від 25.09.2018 № 22.1/12-Г-906 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти»), у 8-11 класах креслення, як курс за вибором – за навчальною програмою «Креслення» (лист Державної установи «Інститут модернізації змісту освіти» від 08.11.2019 № 22.1/12-Г-10550 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 5-11 класів закладів загальної середньої освіти»), у 7-8 класах для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу – за навчальною програмою «Креслення. 7-8 класи» (лист Державної установи «Інститут модернізації змісту освіти» від 25.09.2018 № 22.1/12-Г-904 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки України навчальним програмам для учнів 5-9 класів закладів загальної середньої освіти»).

Звертаємо увагу, що у разі потреби в організації дистанційного навчання, у межах академічної автономії, питання організації освітнього процесу, виконання освітньої програми, навчального плану є внутрішніми питаннями кожного закладу загальної середньої освіти, його педагогічної ради та завданням педагогічних працівників. Отже, під час дистанційного навчання вчителі мають вжити заходів щодо виконання календарно-тематичних планів із дотриманням вимог Державного стандарту базової середньої освіти [1] засобами використання технологій дистанційного навчання та, за потреби, ущільнення відповідного матеріалу (на розсуд учителя) з організацією повторення окремих тем на початку очного навчання та завершення розпочатих проєктів.

Під час організації дистанційного навчання, рекомендуємо перелік платформ: Skype, Zoom, Adobe Connect, Naurok, Moodle тощо.

Варто користуватися відомими інструментами комунікації та зворотного зв'язку, які сприяють навчанню. Звертаємо увагу, що методичні рекомендації щодо особливостей організації діяльності закладів загальної середньої освіти, у форматі дистанційної взаємодії між учасниками освітнього процесу, розміщено на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (<http://surl.li/jmteb>) [2].

Плануючи онлайн уроки, варто пам'ятати що кожна активність онлайн, потребує більше часу, ніж у майстерні. Розпочинати онлайн навчання не варто з виконання складних проєктів. Наголошуємо на необхідності надання вчителями трудового навчання чітких покрокових інструкцій з візуальною підтримкою під час проведення навчальних занять.

Кожного уроку під час роботи у навчальній майстерні необхідно звертати увагу на дотриманні учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії та особистої гігієни; формувати уміння безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму (наказ Міністерства освіти і науки України від 13.08.2007 № 730 «Про затвердження Правил безпеки під час занять у навчальних і навчально-виробничих майстернях навчальних закладів системи загальної середньої освіти») (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-07>) [3].

Використані та основоположні джерела

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP200898.html.

2. Дистанційний формат взаємодії суб'єктів освітньої діяльності: методичні рекомендації / Уклад. І. В. Коренева; за ред. І. В. Удовиченко. Суми: НВВ КЗ СОППО, 2021. С. 141-144. URL: <http://www.soippo.edu.ua/images/>.

3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.08.2007 № 730 «Про затвердження Правил безпеки під час занять у навчальних і навчально-виробничих майстернях навчальних закладів системи загальної середньої освіти». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-07>.

4. Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України».

Методист технологічної освітньої галузі
навчально-методичного відділу координації
освітньої діяльності та професійного
розвитку Сумського ОППО

І.В. Коренева

(Підпис наявний в оригіналі)

**Методичні рекомендації
щодо вивчення змісту предметів «Музичне мистецтво», «Образотворче
мистецтво», інтегрованого курсу «Мистецтво» у 7-11 класах закладів
загальної середньої освіти у 2022-2023 н.р.**

У 2023-2024 навчальному році навчання змісту навчальних предметів «Образотворче мистецтво» у 7 класах, «Музичне мистецтво» у 7 класах, інтегрованого курсу «Мистецтво» у 7-11 класах необхідно здійснювати, дотримуючись нормативно-правових актів:

- Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти») [1];
- Закону України «Про освіту» [3];
- Закону України «Про повну загальну середню освіту» [4], листа Міністерства освіти і науки України від 30.06.2022 № 1/7322-22 «Про організацію 2022/2023 навчального року» [5].

Відповідно до Указу Президента України, щоранку о 09 год. 00 хв. необхідно згадати хвилиною мовчання загиблих внаслідок збройної агресії Росії проти України [11]. Під час конструювання уроку вчителям «Образотворчого мистецтва», «Музичного мистецтва», інтегрованого курсу «Мистецтво», необхідно звернути увагу на його місце в розкладі. Якщо урок припадає на 09 годину виважено, – добирати твори мистецтва для розкриття теми й будувати урок таким чином, щоби не порушувати його драматургію та емоційний вплив на учнів.

З метою надання психологічної та емоційної підтримки, учасникам освітнього процесу рекомендуємо ознайомитися з матеріалами, які розміщено на сайті Сумського ОШПО, у розділ «Сторінка методиста», (рубрика «Учителю мистецтва», тека «Учителю мистецтва в умовах воєнного стану», вкладка «Психологічна підтримка») (<http://surl.li/jypqw>) :

Оскільки предмети освітньої галузі «Мистецтво» мають потужний терапевтичний потенціал, їх проведення має стати засобом гармонізації психологічного стану всіх учасників освітнього процесу. Варто розпочинати уроки з мотивувального неформального спілкування.

Звертаємо увагу, що навчання змісту предметів: «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво» та інтегрованого курсу «Мистецтво», в умовах правового режиму воєнного стану, реалізується залежно від безпекової ситуації в кожному населеному пункті: в очному форматі (із гарантуванням безпечних умов навчання для всіх учасників освітнього процесу); у дистанційному форматі (у разі наявності безпосередньої небезпеки, зокрема продовження воєнних (бойових) дій, можливих артилерійських обстрілів, загрози ракетно-бомбових ударів); у змішаному (очно-дистанційному) форматі [5, 10].

В організації дистанційного навчання необхідно керуватися Положенням про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020

№ 1115 «Деякі питання організації дистанційного навчання» [8]. Також, рекомендуємо опрацювати методичні рекомендації «Організація дистанційного навчання в школі», які розроблені Міністерством освіти і науки України на допомогу вчителям та розміщені за посиланням: <https://cutt.ly/PZVgXb0>.

Організацію освітнього процесу з образотворчого мистецтва, музичного мистецтва, інтегрованого курсу «Мистецтво», в умовах воєнного стану рекомендуємо організовувати за допомогою технологій дистанційного навчання, у синхронному й асинхронному режимах, використовуючи онлайн платформи Microsoft Teams, Classroom, Class Dojo (<https://www.classdojo.com/>), GIOS (<https://gioschool.com/>), МійКлас (<https://miyklas.com.ua/info/uciteliam>), Edmodo (<https://new.edmodo.com>). Також рекомендуємо скористатися методичними рекомендація «Дистанційний формат взаємодії суб'єктів освітньої діяльності» (за ред. І.В. Удовиченко), у яких подано інформацію щодо особливостей організації діяльності закладу загальної середньої освіти у форматі дистанційної взаємодії між учасниками освітнього процесу, а також порадами, ссилками на інтернет-джерела, прикладами змістового моделювання (рекомендації розміщено на сайті Сумського ОППО за покликанням: <https://cutt.ly/IXcruz9>) [2].

У 2023-2024 навчальному році вивчення предметів освітньої галузі «Мистецтво» в 7-11 класах здійснюватиметься за навчальними програмами:

– «Мистецтво. 5-9 класи» (наказ Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 405 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня») [6];

– «Мистецтво. Рівень стандарту. 10-11 класи», «Мистецтво. Профільний рівень. 10-11 класи» (наказ Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу Міністерства освіти і науки навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти», у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 28.11.2019 №1493 зі змінами «Про внесення змін до типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня») [7].

Навчальні програми розміщені на офіційних вебсайтах: Міністерства освіти і науки України <https://mon.gov.ua/ua>; Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>.

Зміст освітньої галузі «Мистецтво» (у 7 класах) може реалізовуватися як через інтегрований курс «Мистецтво», так і через зміст окремих предметів за видами мистецтва: образотворче мистецтво і музичне мистецтво. Вибір здійснюється з урахуванням фахової підготовки, кадрового складу педагогічних працівників школи та погоджується педагогічною радою. За умови обрання закладом загальної середньої освіти вивчення змісту засобами окремих предметів, у робочому навчальному плані та на сторінках класного журналу зазначаються окремі навчальні предмети: «Образотворче мистецтво», «Музичне мистецтво», – на які відводиться по 1 годині на тиждень. Звертаємо увагу, що у 7 класах пріоритетними є різноманітні форми практичної діяльності учнів, у процесі чого відбувається їхнє самовираження у співі, інструментальному музикуванні, малюванні, ліпленні, конструюванні, театралізації тощо.

У 8-9 класах зміст освітньої галузі «Мистецтво» реалізується через інтегрований курс «Мистецтво», – на який відводиться 1 година на тиждень.

Пізнання мистецтва відбувається через сприймання, інтерпретацію та

оцінювання художніх творів з акцентом на культурологічний контекст, творче самовираження учня, насамперед, у музичній та художній діяльності, що реалізується, зокрема, у виконанні різноманітних завдань та мистецьких проєктів (індивідуальних, колективних), відповідно до потреб учнів у співі чи малюванні, конструюванні тощо, що сприятиме активному формуванню компетентностей, визначених навчальною програмою.

Звертаємо увагу, що у 10-11 класах реалізація змісту освітньої галузі «Мистецтво» реалізується через навчальний предмет «Мистецтво», який у Базовому навчальному плані загальноосвітніх навчальних закладів II-III ступенів (додаток 1 до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти) [1] позначено як вибірково-обов'язковий.

До вибірково-обов'язкових навчальних предметів належить «Мистецтво» (як й «Інформатика» та «Технології»), із переліку яких учені обирають два навчальні предмети, які вони обов'язково опануватимуть упродовж навчання у старшій школі: один – у 10-му, інший – в 11-му класі, або одночасно два предмети в 10 і 11 класах (у такому разі години, відведені на вивчення вибірково-обов'язкових навчальних предметів, діляться між двома обраними навчальними предметами).

Тематична структура навчальної програми «Мистецтво. 10-11 класи» розкриває особливості мистецтва культурних регіонів світу, визначених ЮНЕСКО: африканського, американського, далекосхідного, індійського, арабомусульманського, європейського (у тому числі, мистецтва України як невід'ємної складової європейського мистецтва) [7].

Основними видами діяльності учнів у процесі опанування мистецтва у 7-11 класах є сприймання, інтерпретація й оцінювання художніх творів; пізнання явищ мистецтва, художньо-творче самовираження, які мають бути збалансованими між собою.

Учителям мистецтва доцільно в освітньому процесі застосовувати на уроках педагогічні технології, методи та прийоми стимулювання асоціативнообразного мислення (міжвидових мистецьких паралелей, аналогій, порівнянь тощо), що зумовлено спільним тематизмом, який об'єднує навчальний матеріал різних видів мистецтва, насамперед музичного і образотворчого. Також на уроках доцільно застосовувати інтерактивні, проблемно-евристичні, інформаційно-комунікаційні технології; активізувати пошук учнями в мистецтві особистісно значущих сенсів та змісту, «співзвучних» власному досвіду.

Особливістю програми «Мистецтво» є її варіативність. Орієнтуючись на вимоги та тематику навчальної програми, учитель самостійно: обирає освітні технології; необхідні практичні завдання; мистецькі твори для сприймання, орієнтуючись на критерій їх високої художньої якості та яскраву приналежність до культури певного регіону; визначає обсяг годин на вивчення окремої теми, поурочний розподіл опанування кожної теми навчальної програми; за необхідності, – має право змінювати порядок вивчення тем у межах навчального року.

На уроках важливо максимально диференціювати форми практичних завдань, побудови процесу сприйняття візуального та музичного матеріалу на виключно життєствердних позитивних зразках мистецьких творів.

У період воєнної агресії і трагедії, які так болісно переживає населення

України, вважаємо за необхідне вилучити з використання в освітньому процесі твори російських, а також білоруських митців (через позицію Білорусі щодо російського вторгнення в Україну). Вивільнений навчальний час доцільно використати на ознайомлення учнів із творами українських, у тому числі, регіональних митців, що також сприятиме формуванню патріотичної національної свідомості учнівства, поваги до українського мистецтва і культури, звичаїв та традицій українського народу.

Звертаємо увагу, що під час навчання змісту навчальних предметів освітньої галузі «Мистецтво» пріоритетом залишається впровадження компетентнісного, інтегрованого, діяльнісного, особистісно орієнтованого підходів у навчанні мистецтву.

Компетентнісний підхід сприяє формуванню комплексу ключових, міжпредметних та предметної мистецької компетентностей в учнів.

Інтегрований підхід реалізується у рамках освітньої галузі, у виявленні міжпредметних зв'язків, поширенні мистецького досвіду, який набуто учнями у процесі навчання.

Діяльнісний підхід спрямований на розвиток в учнів умінь з різних видів мистецтва та усвідомлення можливостей їх застосування у навчальному та соціокультурному середовищі.

Особистісно орієнтований підхід спрямований на розвиток в учнів художніх інтересів, індивідуальних мистецьких «схильностей» та здібностей учнів. Нагадуємо, що з інформацією щодо особливостей впровадження компетентнісного підходу в освітній процес, можна ознайомитися, послуговуючись методичними рекомендаціями (листи Міністерства освіти і науки України: від 17.08.2016 № 1/9-437 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах»; від 09.08.2017 № 1/9-436 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах у 2017-2018 навчальному році»; від 03.07.2018 № 1/9-415 «Щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2018-2019 навчальному році»; від 01.07.2019 № 1/11-5966 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2019-2020 навчальному році»; від 11.08.2020 № 1/9-430 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2020-2021 навчальному році»; від 22.09.2021 № 1/9-482 «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2021-2022 навчальному році».

Система оцінювання результатів навчання учнів із музичного мистецтва, образотворчого мистецтва, інтегрованого курсу «Мистецтво» ґрунтується на позитивному ставленні до кожного учня. Звертаємо увагу, оцінюванню підлягає не рівень недоліків і прорахунків, а рівень прогресу особистісних досягнень учнів. Тому, критерієм перевірки та оцінювання результатів із мистецької освіти є динаміка особистісного розвитку учня та його ставлення до опанування предмету.

Акцентуємо увагу, що на уроках навчальних предметів освітньої галузі «Мистецтво» не рекомендуються будь-які письмові форми робіт (запис учнями інформації зі слів учителя чи з дошки; контрольні, самостійні, домашні роботи; написання рефератів тощо), що спричиняє додаткове недоцільне навантаження

учнів. Письмовий формат може використовуватися, за потреби, у старших класах, наприклад, для презентації результатів дослідно-пошукової (проектної) діяльності, яка може бути реалізована не більше 1-2 рази за семестр. Для учнів 7-11 класів рекомендуємо використовувати домашні завдання на слухання та інтерпретацію музики у навколишньому середовищі, завдання творчого спрямування, спостереження та замальовки ескізного характеру з натури, пам'яті тощо. У старших класах можуть бути завдання практичнотворчого чи дослідницько-пошукового характеру (зокрема, виконання проєктів), із використанням матеріалів підручника, краєзнавчого спрямування тощо.

Оформлення сторінок класного журналу здійснюється відповідно до Інструкції з ведення класного журналу учнів (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.06.2008 № 496 «Про затвердження Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» (<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0496290-08#Text>).

Учителям образотворчого мистецтва, музичного мистецтва, інтегрованого курсу «Мистецтво», під час проведення уроків, необхідно пам'ятати, що мистецтво є дуже важливим у справі виховання в учнів почуття патріотизму, гордості за рідну землю, країну, у якій ми живемо.

Використані та основоположні джерела

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>.

2. Дистанційний формат взаємодії суб'єктів освітньої діяльності : методичні рекомендації / за ред. І. В. Удовиченко. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2021. 198 с. URL: <https://cutt.ly/OZNoSdE>.

3. Закон України «Про освіту». URL: <http://surl.li/ixnq> .

4. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> .

5. Лист Міністерства освіти і науки України від 30.06.2022 № 1/7322-22 «Про організацію 2022/2023 навчального року» URL: <https://cutt.ly/SX14li0>

6. Навчальна програма «Мистецтво. 5-9 класи». URL: <https://cutt.ly/xXcucYi>.

7. Навчальна програма «Мистецтво. 10-11 кл. Рівень стандарту». URL: <https://cutt.ly/SXcyHY4>.

8. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115 «Деякі питання організації дистанційного навчання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>.

10. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2023 № 782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/89658/ .

11. Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1432022-41729>

Завідувач навчально-методичного відділу
координації освітньої діяльності та
професійного розвитку Сумського ОІППО

О.П. Сердюк

(Підпис наявний в оригіналі)